

Хьак1эмыз Мир

Джырэ адыгабз

Учебнэ-методическэ 1эпы1эгъу
къэралыгъо ушэтынхэм апай

Мыекъуапэ--2007

Адыгейский государственный университет
Факультет адыгейской филологии и культуры
Кафедра адыгейской филологии
Центр исследования проблем адыгейской филологии

Хачемизова М.А.

Современный адыгейский язык

Учебно-методические рекомендации
для подготовки к государственному экзамену

Майкоп - 2007

УДК 8 11.352.3 (075.8)

ББК 81. 602 -923

X 29

Печатается по решению редакционно-издательского совета
Адыгейского государственного университета

Редактор - доктор филологических наук, профессор Абрегов А.Н.

Рецензенты – доктор филологических наук Гишев Н.Т.
кандидат филологических наук, доцент Шхалахова Р. А.

Хачемизова Мира Анзауровна.

Современный адыгейский язык. Учебно-методические рекомендации для подготовки к государственному экзамену по современному адыгейскому языку. Майкоп, редакционно-издательский отдел Адыгейского государственного университета, 2007, - 40с.

Учебно-методические рекомендации включают в себя основное содержание программы по современному адыгейскому языку, даны схемы различных видов анализа и образцы разборов, которые предложены на государственном экзамене. Пособие может быть использовано студентами факультета адыгейской филологии и культуры для подготовки к государственному экзамену по современному адыгейскому языку.

Адыгейский государственный университет, 2007.

Гуцылап.

К1элэегъаджэхэр, журналистхэр, культурологхэр гъэхъазырыгъэным пае «Джырэ адыгабзэр» анахь лъэпсэ мэхъанэ зи1э ш1эныгъэмэ ащыщ. Къэралыгъо ушэтынхэм егъэджен 1офым ч1ып1э гъэнэфагъэ щаубыты. Мурад шъхьалэу ушэтынхэм я1эр – илъэситфым ык1оц1 еджэхэрэм (студентхэм) ш1эныгъэхэу агъотыгъэхэр зэфахысыжыныр, шэпхъэ гъэнэфагъэ хэлъэу яш1эныгъэхэр апсыхъажыныр ары. Къэралыгъо ушэтынхэм ятын фэгъэхъазырыныр 1оф псынклэу щытэп ык1и ахэмэ игъэк1отыгъэу студентхэр ящэл1эгъэнымк1э теоретическэ ш1эныгъэхэу я1эхэм адак1оу практическэ къулайныгъэхэу алэк1элъхэри къагъэлъэгъон алъэк1ынэу амал я1эн фæе.

Теоретическэ материалым хэш1ык1 фырилэу, а упч1эм игъэк1отыгъэу къытегущылэнэу, 1ахъэу упч1эр зыщыщым ч1ып1эу щиубытрэр къыгъэнэфэн ылъэк1эу, ш1эныгъэу и1эхэр еджап1эм зэрэшигъэфедэшт амалхэр зэрэлэк1элъыр къыгъэлъэгъоныр студентым ипшъэрылъ. Теорием к1ыгъоу практическэ гъэцэк1энхэр ушэтыным къыщытыгъэх, ащ бзэм и1ахъэхэм афэгъэхъыгъэу зэхэфын зэмл1эужыгъохэр хахъэх.

Бзэм ихабзэхэр гъэпсык1э гъэнэфагъэ хэлъэу ушэтыным къещэл1эгъэнхэмк1э, анахъэу зэхэфын зэмл1эужыгъохэр тэрэзэу шапхъэхэм атетэу ш1ыгъэнхэр студентхэм къяххылъэк1ы. А 1офыгъохэмк1э мы методическэ тхыгъэр 1эпы1эгъу хъунэу теплъы.

Учебнэ-методическэ 1эпы1эгъум «Джырэ адыгабзэм» ипрограммэ къэралыгъо ушэтынхэм атегъэпсыхъагъэу къыдэхъагъ, практическэ къулайныгъэхэр къызэрагъэлъэгъоштхэр к1ыгъух: зэхэфын зэмл1эужыгъохэр (ахэмэ щысэхэр ягъус), упч1эхэу къэралыгъо ушэтыным къыщытыгъэхэр, билетхэр зыфэдэн ылъэк1ыштхэр, гуцы1эухыгъэхэу, художественнэ произведениехэм къахэхыгъэ пычыгъохэу студентхэм ежъ-ежъырэу 1оф зыдаш1эштхэр, литературэу 1эпы1эгъу афэхъуштыр.

ПРОГРАММЭР

Пэублэр

Джырэ адыгабзэм научнэ ушэтынымк1э ык1и гъэсэн-еджэнымк1э адрэ лингвистическэ дисциплинэхэм анахь ч1ып1э ин адыгабзэм ик1элэегъаджэ игъэхъазырын щызыубытрэ пкъыгъоу щыт. Ащ мурад шъхъалэу и1эр адыгэ к1элэегъаджэ хъушт студентхэр у1эшыгъэнхэр ык1и ш1эныгъэхэр егъэджэным шагъэфедэжын алъэк1ыным фэгъэсэгъэнхэр ары. Ащ дак1оу студентхэм адыгэ литературабзэм ишәпхъэхэр шык1лэгъэнчъэу къыз1эк1агъэхъаным ык1и бзэм ипкъыгъохэр ежъ-ежъырэу къызэхафыным иамалхэр алэ къырагъэхъаныр япшъэрылъ

Адыгабзэм езгъэджэрэ к1элэегъаджэхэм ык1и адыгэ культурэм и1офыш1эхэм ягъэхъазырынк1э *адыгабзэ-ныдэльфыбзэм* мэхъанэшхо и1.

Адыгэ литературабзэр, ащ ишәпхъэхэр, игъунапкъэхэр, лъэхъанэу къык1угъэхэр, литературабзэм иуцун тхылъыбзэм зэрәпхыгъэр, тхылъыбзэмрә жэры1уабзэмрә. Адыгэ литературабзэмрә диалектхэмрә язэфыщытык1, лъәпсә диалектыр, литературабзэм икъежъап1, къык1угъэ гъогур, ихэхъоныгъэхэр, илъәгап1эхэр.

Адыгабзэр абхъаз-адыгэ бзә къутамэм щыщ. Адрэ иберийскә-кавказ бзә унагъом къахэзгъэщрә нәшәнэхэр.

Адыгабзэм изэгъэш1эн къык1угъэ гъогур

1. Кавказ ч1ыгум, адыгэ хэгъэгум къихъагъэмә ятхыгъэхэм адыгэ лексикәу къахәфагъэхәу тилъэхъан къыднәсыжыгъэхэр. Евлие Челеби, И.А.Гюльденшдет, Г.Ю.Клапрот, Паллас ык1и нәмык1хэм ятхыгъэхэм къахәфэрә адыгэ лексикәр.

2. Л.Люлье адыгабзэм дэләжъагъэмә ащыщ, адыгәмә яхъыл1агъәу ытхыгъэхэр, ащ иэтнографическә 1офш1агъэхэр, ахәмә адыгабзэм изэгъэш1әнк1э мэхъанәу я1әр. Ушэтак1ом иурыс – адыгэ гущы1аль («Словарь русско-черкесский или адигский с краткою грамматикою сего последнего языка») зыфилорәр. Джырә тилъэхъан мы грамматикәм мэхъанәу и1әр.

3. П.К.Услар кавказыбзэм яушэтак1у. Адыгэ гушы1эхэу П.К.Услар ытхыгъэхэр. Ныдэльфыбзэм изэгъэш1эн П.К.Услар мэхъанэу ритыштыгъэр.

4. Бэрсэй Умарэ ищы1эныгъэ гъогу ык1и адыгабзэмк1э ащ зэш1уихыгъэ 1офыгъохэр. Бэрсэй Умарэ итхыльэу «Букварь черкесского языка» зыфи1орэр, зэхигъэуцогъэ алфавитыр, ащ имэхъан, к1элэегъэджэ 1офэу зэрихъагъэхэр.

5. Нэгъумэ Шорэ адыгэ лъэпкъым иапэрэ гъэсагъ, ащ ищы1эныгъэ гъогу, и1офш1агъэхэу «История адыгейского народа», «Грамматика адыгейского языка» зыфи1охэрэм ямэхъан.

6. Адыгабзэм изэхэфын дэлэжъагъэу Л.Г.Лопатинскэр, ащ и1офш1агъэу «Русско-кабардинский словарь», ащ к1ыгъоу «Краткая кабардинская грамматика» зыфи1охэрэм ямэхъан, ягъэпсык1.

7. Тамбий Пагом ытхыгъэ адыгэ текстхэм ш1уагъэу ахэлъыр, щык1агъэу я1агъэхэр.

8. 1ашъхъэмэфэ Даут адыгэ лъэпкъым иш1эныгъэлэжъ, ащ иегъэджэн ык1и научнэ 1офш1агъэхэр. 1ашъхъэмафэмрэ Яковлевымрэ янаучнэ грамматикэ имэхъан, игъэпсык1, ш1уагъэу ык1и щык1агъэу и1эхэр.

Адыгэ орфографием иуцун ык1и литературабзэм ишәпхъэхэр гъэпытэгъэнымк1э 1ашъхъэмэфэ Даут зэш1уихыгъэ 1офыгъохэр.

9. Арн.С.Чикобава иберийскэ-кавказыбзэм яушэтак1у.

10. Зэгъэпшэн-тарихъ ш1ык1эм тетэу адыгабзэм иушэтын езгъэжъагъэхэу Г.В.Рогава, К1эрэщэ Зэйнаб; ахэмэ я1офш1агъэу «Грамматика адыгейского языка». К1эрэщэ Зэйнаб и1офш1агъэхэр, ахэмэ ямэхъан.

11. Тильэхъан джырэ адыгабзэм дэлэжъэрэ гъэсагъэхэр, ахэмэ зэш1уахрэ упч1эхэр, я1офш1агъэхэр.

12. Къэбэртэябзэмрэ адыгабзэмрэ зэрэзэфыщытхэр.

Фонетикэр

Адыгабзэм ифонетическэ системэ зэрэгъэпсыгъэр. Бзэм ифонетическэ занэхэр: макъэр, пычыгъор, фонетическэ гущылэр.

Мэкъэзещэхэр, мэкъэзещэ къабзэхэр, дифтонгхэр, мэкъэзещэ кӀакохэр. Адыгабзэм имахъэхэм якъэхъукӀ, ягъэпсыкӀ.

Мэкъэзэращэхэр, ахэмэ янэшэнэ лъапсэхэр. Мэкъамэр, фэжъу макъэр мэкъэгъэпсыным зэрэхэлажъэхэрэм, зэрэхъурэ шыкӀэм, чӀыплӀэу зыщыхъурэм елъытыгъэхэу мэкъэзэращэхэр зэрэгощыгъэхэр. Мэкъэзэрэщэ лужьухэр, ахэмэ ягъэпсыкӀ.

ЧыйзэфэшӀыгъэ макъэхэр.

ПытӀплӀэ мэкъэзэращэхэр, ахэмэ янэшанэхэр, мэкъэ сатырэмэ ягъэпсыкӀ, шыкӀлӀэу зэрэхъурэм ыкӀи чӀыплӀэу зыщыхъурэм елъытыгъэу купӀэу зэрэгощыгъэхэр.

ЗэжъупӀэ макъэхэм янэшанэхэр. Зы зэжъупӀэ мэкъэ сатырэр зыгъэпсрэ мэкъитӀур, мэкъищ зытет сатырэхэр. ШыкӀлӀэу ыкӀи чӀыплӀэу зыщыхъухэрэм елъытыгъэхэу зэжъупӀэ макъэхэр зыфӀдэ хъухэрэр.

Мэкъэзещэхэм янэшанэхэр: мэкъэзещэ къабзэхэр, дифтонгхэр, мэкъэзещэ кӀакохэр.

Графикэр, орфографиер

Графикэр. Графикэм зэригъашӀэрэр. Алфавитыр. Тхыбзэр, ащ мэхъанэу илэр. ЖэрыӀуабзэмрэ тхыбзэмрэ ямэхъанэкӀэ зэрэзэтефэхэрэр ыкӀи зэрэзэтекӀхэрэр. ЖэрыӀуабзэм елъытыгъэмэ тхыбзэм шыуагъэу илэхэр. ТхыкӀэ шыошэ лъэпкъэу щылӀэхэр. АдыгӀбзэ тхакӀэм итарихъ ехыллагъ. АдыгӀ алфавитым лъапсэу фэхъугъэхэр: араб, латин, урыс графикэхэр, шыуагъэу ыкӀи щыкӀлагъэу ахэмэ ялӀэхэр. АдыгӀ алфавитым изытет, игъэпсын джырэ еплъыкӀлӀэхэр.

Орфографиер. Орфограммэр. АдыгӀ орфографием ишапхъэхэр, ихабзэхэр, ахэмэ яуцун.

Лексикэр. Фразеологиер.

Лексикэк1э заджэхэрэр. Адыгабзэм илексик. Гущы1эр бзэм ыльэпсэ зан. Лексикологиер зэригъаш1эрэр. Лексикологиер нэмык1 ш1эныгъэмэ зэряпхыгъэр. Зэфэхьысыжь мэхьанэу гущы1эм и1эр.

Мэхьанабэ гущы1эхэр. Ехьщыр мэхьанэр.

Омонимхэр. Омонимхэмрэ мэхьанабэ гущы1эхэмрэ зэрэзетек1хэрэр.

Синонимхэр, синонимическэ сатырэхэр.

Антонимхэр, ахэмэ мэхьанэу я1эр. Антонимхэмрэ мэхьанабэ гущы1эхэмрэ.

Адыгэ литературабзэм илексикэ зэрэзетефыгъэр:

Джырэ адыгабзэм илексикэ икьэхьук1эрэ ихэхьоныгъэрэ: адыгэмэ зэдряе лексикэр, иберийскэ-кавказыбзэмэ зэдряе лексикэр, адыгабзэм кьыхэхьэгъэ лексикэр.

Адыгабзэм илексикэ ихэхьоныгъэ лъэпкъым ищы1ак1э зэрепхыгъэр.

Бзэ зэмл1эужыгъомэ кьахэк1ыгъэ гущы1эхэу адыгабзэм кьыхэхьагъэхэр, ахэмэ фонетическэ ык1и морфологическэ нэшанэхэу я1эхэр, якъэ1уак1эрэ яшъуашэрэ адыгабзэм зэрэзэблихьурэр, ахэмэ ягъэфедэн.

Лексическэ калькэхэр.

Жъы хьугъэ гущы1эхэр: архаизмэхэр, историзмэхэр.

Гущы1ак1эмэ якъэхьук1.

Фразеологизмэхэр. Фразеологическэ занэхэм янэшанэхэр: 1ахьэхэм шьошэ шъхьаф-шъхьаф зэря1эр, мэхьанэ зэхэтэу фразеологическэ занэм и1эр. Фразеологическэ занэм фонетическэ, лексическэ, морфологическэ, синтаксическэ шъуашэхэу и1эн ыльэк1ыштхэр.

Фразеологическэ занэхэр зэрэгощыгъэхэр ык1и нэшанэхэу а купмэ я1эхэр.

Лексикографиер.

Адыгабзэм игущы1альэхэр. Революциер ыпэк1э кьыдэк1ыгъэ апэрэ гущы1альэхэр, джырэ тильэхьан кьыдэк1ыгъэ гущы1альэхэр: зэхэф, бзит1у, тхэнхэбзэ, синоним, фразеологическэ, топонимическэ, терминологическэ гущы1альэхэр, ахэмэ ш1уагъэу ык1и щык1агъэу я1эхэр.

Грамматикэр

Адыгабзэм играмматическэ гъэпсык1э адрэ бзэмэ ягъэпсык1эхэм зэратег1рэ нэшанэхэр. Адыгабзэм ибзэ хабзэхэр, ахэмэ адрэ иберийскэ-кавказыбзэмэ яхабзэхэм адиштэу ык1и агок1эу ахэтхэр. Морфологиемрэ синтаксисымрэ грамматикэм и1ахьэх. Грамматикэр фонетикэм, лексикэм, орфографиём, гущылэгъэпсыным зэряпхыгъэр.

Морфологиер

Морфологиём зэригъаш1эрэр. Гущылэмэ ягъэпсык1.

Гущылэм иморфологиие зэхэтык1. Гущылэмрэ морфемэмрэ. Грамматическэ мэхъанэр, грамматическэ шъуашэр, грамматическэ категориер.

Бзэ гущылэхэр. Бзэ гущылэхэр кызыэрэхагъэщрэ ш1ык1эхэр. Ц1эхэр, ахэмэ янэшэнэ лъапсэхэр. Бзэ лъэпсэ гущылэхэр ык1и бзэ лэпылэгъу гущылэхэр.

Бзэ лъэпсэ гущылэхэр:

Пкыгыуац1эр. Бзэ гущылэу пкыгыуац1эм имэхъан, иморфологическэ нэшанэхэр, исинтаксическэ пшъэрылхэр. Лексикэ-грамматическэ купхэу пкыгыуац1эм и1эхэр: пкыгыоц1э кызыэрык1охэр ык1и пкыгыоц1э унаехэр.

Абстрактнэ, пкыгыо ык1и зэфэхьыс мэхъанэ зи1э пкыгыуац1эхэр. Пкыгыуац1эхэр зыфэдэ хъухэрэр; ахэмэ гъэнэфэгъэ ык1и мыгъэнэфэгъэ шъуашэхэу я1эхэр. Зие категориер. Пчъагъэр. Пкыгыуац1эхэу зы пчъагъэ нахь зимы1эхэр, бэ пчъагъэм итэу агъэфедэрэ пкыгыуац1эхэр. Падежхэр, ахэмэ ямэхъан, пшъэрылхэу агъэац1эхэрэр. Падежхэм зэхьок1ык1эу я1эхэр.

Пкыгыуац1эхэм ягъэпсык1, зы лъапсэ, лъэпсит1у зи1э пкыгыуац1эхэр, ахэмэ язэхэтык1. Адыгабзэм пкыгыоц1эгъэпс амалэу ыгъэфедэхэрэр. Бзэ гущылэ зэмл1эужыгъохэр пкыгыоц1э сатырэмэ кызыэрахахьэхэрэр.

Пкыгыуац1эхэм ясинтаксическэ пшъэрылхэр.

Плышъуац1эр. Плышъуац1эр бзэ гущылэу кызыэрэхагъэщрэр. Плышъуац1эхэр ямэхъанэк1э зыфэдэ хъухэрэр. Зэфэгъэдэн степенхэу плышъуац1эм и1эхэр: фэгъэдэн ык1и кьебэк1рэ степенхэр, ахэмэ ягъэпсык1.

Плышъуац1эмэ ягъэпсык1. Плышъуац1эхэр нэмык1 бзэ гущылэ зэрэхъухэрэр, нэмык1 бзэ гущылэхэр плышъуац1э зэрэхъухэрэр.

Плъышъуацлэхэм ясинтаксическэ пшъэрылъхэр.

Пчъэгъацлэр. Пчъэгъацлэхэм якъхэгъэщын.

Пчъэгъацлэхэр язэхэтыклэклэ зыфэдэ хъухэрэр: къызэрыкloxэр, зэхэльхэр, зэхэтхэр.

Пчъэгъэцлэ купхэр: къэзыпчърэ, зэтеутын, гъэкlэкlын, гощын, мыгъэнэфэгъэ (фэдизныгъэ), зэкlэлъыкloxлэ пчъэгъацлэхэр. Мыхэр гъэпсыгъэ зэрэхъухэрэр, зэрэзэхъокlхэрэр.

Пчъэгъацлэхэм агъэцэкlэрэ синтаксическэ пшъэрылъхэр.

Цlэпапкlэр. Цlэпапкlэр бзэ лъэпсэ гущыл.

Цlэпапкlэм икупхэр. Шъхъэ цlэпапкlэхэр, къэзгъэлъэгъорэ цlэпапкlэхэр, зие цlэпапкlэхэр, упчlэ цlэпапкlэхэр, мыгъэнэфэгъэ цlэпапкlэхэр, мыдэныгъэ цlэпапкlэхэр, къэзгъэнэфэрэ цlэпапкlэхэр. Цlэпапкlэхэм яморфологическэ нэшанэхэр, зэрэзэхъокlхэрэр.

Цlэпапкlэхэм ясинтаксическэ пшъэрылъхэр.

Глаголыр. Глаголыр бзэ лъэпсэ гущыл. Глаголым имэхъан. Нэшэнэ шъхъалхэу глаголым иlэхэр.

Лъылэсрэ лъымlэсрэ глаголхэр, зэпрыгъэзэгъэ глаголхэр, зыпкъ ит зыпкъ имыт глаголхэр.

Лъыкlотэрэ лъымкlотэрэ глаголхэр, апэрэ ыкlи ятlонэрэ лъыкlотэрэ лъымкlотэрэ глаголхэр, ахэмэ янэшанэхэр.

Ухыгъэ ыкlи мыухыгъэ глаголхэр, ахэр зэрээтекlхэрэр; мыухыгъэ глаголхэр зэрэгъэпсыгъэхэр. Ухыгъэ ыкlи мыухыгъэ глаголхэм ямыдэныгъэ шъуаш.

Превербхэр: превербхэр язэхэтыклэкlэ зыфэдэхэр: къызэрыкloxэр, зэхэльхэр; чlыплэ ыкlи лъэныкьо превербхэр, ахэр зыфэдэ хъухэрэр.

Преверэу *ЩЫ*-, ащ имэхъанэхэр.

Шъхъэмрэ пчъагъэмрэ: зышъхъэ, шъхьитlу...шъхъабэ глаголхэр.

Шъхъэ приставкэхэм ясатырхэр. Лъылэсрэ лъымlэсрэ глаголхэм къапыхьэрэ шъхъэ приставкэхэм язэкlэлъыкlуакl.

Уахътэмрэ наклонениемрэ. Уахътэмрэ охътэ шъуашэмрэ.

Наклонениеер, ар зыфэдэр, наклонение шъуашэхэу адыгабзэм кыхагъэщхэрэр.

Егъэшлэн, дэшлэн, фэшлэн, зэдэшлэн, лэклэшлэн, шъхъэфэшлэн глаголхэр, ахэмэ ямэхъан, ягъэпсык1.

Глагол зэхэлъхэр, ахэр зэрэгъэпсыгъэхэр: хэгъэуцон ш1ык1эр (инкорпорациер), зэхэлъхъан, к1элотык1ыжын ш1ык1эр (редупликациер).

Глагол гущылэгъусэхэр, ахэмэ ямэхъан, ч1ыплэу глаголым щаубытрэр.

Глаголым имыдэныгъэ шъуашэхэр.

Причастиеер. Причастием инэшанэхэр. Лык1отэрэ ык1и лымк1отэрэ глаголхэм къатек1эрэ причастиехэр зэрэгъэпсыгъэхэр.

Субъектнэ, объектнэ ык1и обстоятельственнэ причастиехэр, ахэр зэрэзэхъок1хэрэр, гъэпсыгъэ зэрэхъухэрэр.

Причастиехэм ясинтаксическэ пшъэрылхэр.

Наречиеер. Наречиеер бзэ лъэпсэ гущыл.

Наречиехэр зыфэдэ хъухэрэр: къэзгъэнэфэрэ ык1и обстоятельственнэ наречиехэр, ахэр зэрэгощыжыгъэхэр. Наречиехэр зэрэгъэпсыгъэхэр, пшъэрылхэу агъэцак1эрэр.

Бзэ лэпылэгъу гущылэхэр: Бзэ лэпылэгъу гущылэхэр бзэ лъэпсэ гущылэхэм зэратек1хэрэр. Бзэ лэпылэгъу гущылэхэм янэшанэхэр.

Гущылэлык1охэр. Гущылэлык1охэм ямэхъан, ахэр зыфэдэ хъухэрэр.

Гущылэлык1охэр къызтек1хэрэ гущылэхэр. Гущылэлык1охэм ятхык1.

Зэпххэр. Зэпххэр, ямэхъан, ахэр зэрэгощыгъэхэр. Зэпххэр ык1и зэпх суффиксхэр, ахэмэ зэрапххэрэр.

Гущылэгъусэхэр. Гущылэгъусэхэм ямэхъан, гущылэ псэухэр ык1и аффиксхэр.

Гущылэгъусэхэр зэрэзатек1хэрэр, ямэхъанэк1э купэу зэрэгощыгъэхэр.

Междометиехэр, мэкъэпэш1 гущылэхэр. Междометиехэм япшъэрылхэр, мэхъанэу ялэмк1э зэрэгощыгъэхэр. Мэкъэпэш1 гущылэхэр, ахэмэ ахахъэхэрэр.

Синтаксисыр

Синтаксисым зэригъаш1эрэр, едзыгъоу и1эхэр.

Гушы1эзэгъусэр, ар зыфэдэ хъурэр. Гушы1эр, гушы1эзэгъусэр, гушы1эухыгъэр. Гушы1эзэгъусэмрэ гушы1э зэхэлъымрэ. Гушы1эзэгъусэ купэу бзэм хэтхэр. Гушы1э шъхьа1эм елъытыгъэу гушы1эзэгъусэхэр зэрэгощыгъэхэр. Гушы1эзэгъусэр, ащ хэт гушы1эхэм язэфыщытык1, язэпхык1э зэфэшъхьафхэр. **Гушы1эухыгъэр,** ащ инэшэнэ шъхьа1хэр. Гушы1эухыгъэ зэмл1эужыгъоу адыгабзэм хэтхэр. Ягъэпсык1эк1э гушы1эухыгъэхэр зэрэгощыгъэхэр.

Гушы1эухыгъэ къызэрык1ор, ар зыфэдэ хъурэр. Гушы1эухыгъэ къызэрык1ом игъэпсык1э сказуемэм епхыгъэу зэрэщытыр. Зэзэхэт гушы1эухыгъэхэр, ахэр зыфэдэ хъухэрэр:

шъхьэ гъэнэфагъэ зыхэт гушы1эухыгъэхэр;

шъхьэ мыгъэнэфагъэ зыхэт гушы1эухыгъэхэр;

шъхьэ зыхэмыт гушы1эухыгъэхэр;

шъхьэ зэфэхьысыжъ гушы1эухыгъэхэр;

пыутыгъэ гушы1эухыгъэхэр.

Подлежащэр, ар зыфэдэ хъурэр. Бзэ гушы1эхэу подлежащэр къызэрэ1уагъэр. Подлежащэмрэ сказуемэмрэ зэрэзэгъэк1угъэр.

Сказуемэр, ар зыфэдэ хъурэр: **сказуемэ къызэрык1ор,** лъык1отэрэ ык1и лъымк1отэрэ глаголк1э къэ1огъэ сказуемэр.

Сказуемэ зэхэлъыр зэрэгъэпсыгъэр, ар игъэпсык1э елъытыгъэу зыфэдэ хъурэр. Гушы1эухыгъэм иконструкцияхэр: эргативнэ, ц1эе1о (номинативнэ), зэпрыгъэзэгъэ (инверсивнэ), индефинитнэ конструкцияхэр.

Гушы1эухыгъэм ичлен гуадзэхэр.

Дополнениер. Пэблэгъэ дополнениер, ар къызхэфэн ылъэк1ыщт гушы1эухыгъэр; едзэк1ыгъэ дополнениер, ар къызхэфэн ылъэк1ыщт гушы1эухыгъэр. Бзэ гушы1эхэу дополнениер къызэралорэр.

Къэзгъэнафэр, бзэ гушы1э зэфэшъхьафхэу ар къызэрэ1огъэн ылъэк1ыщтыр. Гушы1э тедзэр, ар зыфэдэр.

Обстоятельствэр, мэхьанэу гуцылэухыгэм шырилэм елгытыгэу зэрээтрафхэрэр: чыплэ, уахьтэ, мурад, шыклэ, шапхэ, багэ, кыызхэклрэ обстоятельствохэр.

Гуцылэухыгэм хэт гуцылэхэм язэклэлыкляк1.

Гуцылэухыгэ икьурэр, гуцылэухыгэ имыкьурэр.

Гьэхыльэгэ гуцылэухыгэр: кыыхэгэщыгэ член гуадзэхэр, кыыхэгэщыгэ кьээгэзнафэхэр, гуцылэ тедзэхэр, кыыхэгэщыгэ обстоятельствохэр, кыыхэгэщыгэ кыызэхэзыфрэ ык1и кыыхэгэхьожьрэ членхэр.

Член зэльэпкьэгьухэр, ахэр зэрээпхыгэ шыклэхэр: кьэляк1эк1э, зэпх суффиксхэмк1э, зэпххэмк1э. зэфэхьыс гуцылэхэу член зэльэпкьэгьухэм ягьусэхэр.

Гуцылэ хадзэхэр ямэхьанэк1э зэрэгощыгэхэр. Гуцылэ хадзэхэр, гуцылэухыгэ хадзэхэр зыхэт гуцылэухыгэхэр; ахэмэ чыплэу гуцылэухыгэм щаубытрэр.

Фэгэзагьэр, ащ имэхьан, кыызэрэлогэ шьуашэхэр. Мыубгьугэ ык1и убгьугэ фэгэзагьэр, ар бзэ гуцылэхэу кыызэрэлягьэр, гуцылэухыгэм чыплэу щиубытрэр.

Мыухыгэ конструкциер, ащ инэшэнэ льяпсэхэр, игьэпсык1.

Мыухыгэ конструкцие ямэхьанэк1э зыфэдэ хьурэр. Мыухыгэ конструкцием гуцылэухыгэм чыплэу щиубытрэр ык1и кыызэрэхагьэщрэ шыклэхэр.

Зэнк1э ык1и едзэк1ыгэ гуцылэхэр, ахэр зыхэт гуцылэухыгэм тамыгэу хагьэуцохэрэр.

Диалогыр, цитатэр.

Гуцылэухыгэ зэхэльыр, ащ инэшанэхэр. Гуцылэухыгэ зэхэль зэмлэужыгьохэр. Гуцылэухыгэ зэгьусээзэхэльыр, ащ илахьэхэр, ахэмэ язэпхык1.

Гуцылэухыгэ зэпхыгээзэхэльыр, ащ инэшанэхэр. Зэпх зыхэмыт гуцылэухыгэ зэхэльыр, ар имэхьанэк1э зыфэдэ хьурэр; тамыгэу хагьэуцохэрэр.

Лингвистическэ анализым пае

Гъэцк1энхэр:

Лексикэмк1э:

1. Къыхэгъэщыгъэ гущылэхэр игъэк1отыгъэу лексическэ зэхэфын ш1ыгъэныр: имэхъанэ къэгъэнэфэгъэныр (ищык1агъэмэ гущылальэмк1э), адыгэ гущылэмэ е нэмык1ыбзэ къыхэк1ыгъэмэ, иноним, антоним къыфэбгъотыныр, гущылэжъхэр къэбгъотыныр, мэхъанабэ зилэ гущылэмэ е омонимэу щытмэ, фразеологизмэхэр къэбгъотыныр, ахэмэ ямэхъанэр къэушыхъатыныр...

Фонетикэмк1э:

1. Къыхэгъэщыгъэ гущылэхэр игъэк1отыгъэу фонетическэ зэхэфын ш1ыгъэныр: пычыгъо-пычыгъоу бгощыныр, мэкъэзецэхэр ык1и мэкъэзерацэхэм янэшанэхэр къэгъэнэфэныр.

Орфографиемк1э:

1. Къыхэгъэщыгъэ гущылэхэм ятхык1э къэгъэнэфэн.

Гущылэгъэпсынымк1э:

1. Гущылэм морфемэу хэтхэр къэгъэнэфэныр.
2. Гущылэр гъэпсыгъэ зэрэхъурэр къэгъэлъэгъоныр.

Морфологиемк1э:

1. Къыхэгъэщыгъэ гущылэхэр морфологическэ зэхэфын ш1ыгъэныр.

Синтаксисымк1э:

1. Къыхэгъэщыгъэ гущылэзэгъусэм исинтаксическэ зэхэфын.
2. Гущылэухыгъэ къызэрык1ом ык1и гущылэухыгъэ зэхэлъым исинтаксическэ зэхэфын.
3. Схемэм тетэу гущылэухыгъэ зэхэбгъэуцон.
4. Гущылэухыгъэм хэт гущылэхэм пшъэрылъэу агъэцак1эрэр къэгъэнэфэгъэныр ык1и ахэр бзэ гущылэу къызэрэ1уагъэхэр къэгъэнэфэныр.

Пунктуациемк1э:

1. Гущылэухыгъэм хэт тамыгъэхэм якъэгъэнэфэн.
2. Пшъэрылъэу агъэцак1эрэм язэхэфын.

Зэхэфын зэмл1эужыгъохэр ык1и ахэмэ ящысэхэр (зэхэфын зэмл1эужыгъохэм ящысэхэр)

Лексическэ зэхэфыныр

1. Зы мэхъанэ е мэхъанабэ гущылэм илэмэ.
2. Зэнк1э е ехыщыр мэхъанэ гущылэм илэмэ.
3. Адыгэ гущылэмэ е нэмык1ыбзэ гущылэмэ.
4. Сэнэхъат гущылэу щытмэ.
5. Адыгэ литературабзэм диштэмэ е диалектнэ гущылэмэ.
6. Джырэ тилъэхъан агъэфедэрэ гущылэмэ е жъы хъугъэ гущылэмэ.

7. Синоним, антоним, омоним гушылэм кыфэбгыотыныр.

Щысэ:

Бзыу цык1ур зышхышт бзыум 1оджаго.

Бзыум – тамэ зилэу быбрэ псэушхъэ цык1у.

Фонетическэ зэхэфыныр

1. Гушылэр пычыгъо-пычыгъоу гошыныр.

2. Гушылэр макъэхэмк1э къэтыныр.

3. Макъэ пэпчъ инэшанэхэр къэгъэнэфэн.

3. Гушылэм тамыгъэу ык1и макъэу хэтхэм япчъагъэ къэтыныр

Щысэ:

Мафэр «бгъэшхъо огъу к1ас» зыфалорэ уахътэм нэсыгъагъ.

Ма-фэр

М - [М] - мэкъээрэщ, чан, пэры1о макъ, 1упш1ит1у макъ.

А – [А] - мэкъээзещ, къабзэ, ыгузэгурэ сатыр, ыч1эгърэ 1этык1, зэ1ухыгъ.

Ф – [Ф] - мэкъээрэщ, дэгу, зэпэпчъ, зэжъуп1э макъ, бзэгупэ - 1упш1э-цэ макъ.

Э – [Э] - мэкъээзещ, къабзэ, ыпэрэ сатыр, ыгузэгурэ 1этып1.

Р - [Р] - мэкъээрэщ, чан, к1эзээрэ, бзэгупэ - цэ лъэпсэ макъ.

Буквэу 5, тамыгъэу 5, макъэу 5.

Орфографическэ зэхэфыныр

1. Гушылэр тэрэзэу тхыгъэныр.

2. Гушылэр зэпыхыгъэу, зэпытэу е дефис дэтэу тхыгъэмэ къэгъэнэфэн.

3. Бзэ гушылэу зыщыщыр, итхык1э зэхэфыныр.

Щысэ:

Сихэгъэгу к1асэ орэд чэфыр кыфэсэ1о.

Сихэгъэгу – зы гушыл, зие приставкэр пкыгъоц1э кызырэык1омэ апытэу атхы.

Гушылэгъэпс зэхэфыныр

1. Бзэ гушылэу зыщыщыр къэгъэнэфэн.

2. К1эухым (илэмэ) икъэгъэнэфэн.

3. Гушылэпкыым икъэгъэнэфэн.

4. Гушылэпкыым и1ахъэхэр кыххэгъэщын, ахэмэ ямэхъанэ икызыэхэфын.

Щысэ:

Ильэсым сыздэлэжъэрэ цыфхэр 1эпы1эгъу кысфэхъугъэх.

Сыздэлажъэрэ

1. *Причастие.*

2. *К1эухыр – р*

3. *Гушылэпкыыр – сыздэлажъэхэрэ.*

4. *Сы- шхъэ приставк, субъектым ышхъ;*

5. *здэ – зэдэш1эн шъуаишэм иаффикс;*

6. *лажсьэ – гуцылэ лъанс;*
7. *рэ – суффикс, причастиеу мы уахътэм итым ий.*
8. *«садэлажсьэ» зыф. гуцылэм кытеклы, аффиксэу –рэ зыф. гъэпсыгъэ.*

Морфологическэ зэхэфыныр

Пкыгыгуацлэр

Бзэ гуцылэу зыщыщыр.

1. Пэублэ шъуашэр.
2. Морфологическэ нэшанэхэр: кызырыкly – унай;
 пкыгъом иккласс – цlyфым иккласс;
 гъэнэфагъэ – мыгъэнэфагъэ;
 гъэнэфэгъэ зэокlyн – мыгъэнэфэгъэ зэокlyн;
 падежыр;
 пчъагъэр.
3. Синтаксическэ пшъэрылгыр.

Щысэ:

Мазэр хъураеу ошъогум ит, осэпс тlэкly кызтехэгъэ уцхэр ащ пэшlэтых.

Уцхэр – пкыгыгуацlэ, сыда plомэ пкыгъор къегъэлыагъо.

1. Пэублэ шъуашэр – уцы.
2. М.н.: кызырыкly;
 пкыгъор къекly;
 гъэнэфагъэ;
 гъэнэфэгъэ зэокlyнымкlэ зэокly;
 цlэelо падежым ит;
 бэ чъагъэм ит.
3. Уцхэр (сыдхэр?) пэшlэтых – подлежащ.

Плъышъуацlэр

Бзэ гуцылэу зыщыщыр.

1. Пэублэ шъуашэр.
2. Морфологическэ нэшанэхэр: нэшэнэ плъышъуацl – ехылылэгъэ плъышъуацl;
 зэфэгъэдэн степеныхэр иlэмэ зыфэдэр;

3. Синтаксическэ пшъэрылгыр.

Щысэ:

Ошъо къэргъо шхъуантlэм тыгъэр лыагъу кыдэкlоягъ, фабэ.

Шхъуантlэм – плъышъуацlэ, сыда plомэ плъышъор къегъэлыагъо.

1. Пэублэ шъуашэр -шхъуантlэ;
2. М.н.: нэшэнэ плъышъуацl.
3. Шхъуантlэм (сыд фэдэм?) къэзгъэнаф.

Пчъэгъацlэр

Бзэ гуцылэу зыщыщыр.

1. Пэублэ шьуашэр.
2. Морфологическэ нэшанэхэр: кьызэрык1у – зэхэль – зэхэт;
кьэзыпчырэ – зэк1эльык1ок1э пчъ.; ащ икуп,
падежыр;
3. Синтаксическэ пшъэрылгыр.

Щысэ:

Ош1э-дэмыш1эу зы пхъэчычыр кьызэхэтакъо, пхъэчычмэ амакъэ мак1э кьэхъу.

Зы – пц1эгъац1э, сыда п1омэ пчъагъэр кьек1ы;

1. Пэублэ шьуашэр – зы;
2. М.н.: кьызэрык1у;
кьэзыпчырэ пчъэгъац1;
ц1эе1о падежым ит.
3. Зы (тхъапш) - обстоятельствоу багъэр ык1и шапхъэр кьэзгъэлъагъорэр.

Ц1эпапк1эр

Бзэ гущы1эу зыщыщыр.

1. Пэублэ шьуашэр.
2. Морфологическэ нэшанэхэр : купэу зыщыщыр;
шъхъэр (шъхъэ ц1эпапк1эхэм);
падежыр;
пчъагъэр (и1эмэ).
3. Синтаксическэ пшъэрылгыр.

Ахэмэ Ахъмэт ыгу кьызэк1агъэнагъ, ау зи ари1ожьыгъэп. (Ль.Ю.)

Ахэмэ – ц1эпапк1э, сыда п1омэ пкьыгъор кьегъэлъагъо, ау ыц1э кьыри1орэп.

1. Пэублэ шьуашэр – ахэр.
2. М.н.: кьэзгъэлъагъорэ ц1эпапк1, эргатив падежым ит, бэ пчъагъэм щыгъэфедагъ.
3. Ахэмэ (хэт? сыд?) подлежащ.

Глаголыр

Бзэ гущы1эу зыщыщыр.

1. Пэублэ шьуашэр.
2. Морфологическэ нэшанэхэр: лъы1эсрэ-лъым1эсрэ;
лъык1отэрэ-лъымк1отэрэ;
ухыгъэ-мыухыгъэ;
наклонениер;
шъхъэр;
уахътэр;
пчъагъэр;
3. Синтаксическэ пшъэрылгыр.

Ош1э-дэмыш1эу, зэра1ожыгъэм фэдэу, кьыхэзыдзэхэрэми, жыыхэми, шык1эпщынэми орэдыр щагъэтыгъ. (Ль.Ю.)

Щагъэтыгъ-глагол, сыда п1омэ хъурэ-ш1эрэр къек1ы.

1. Пэублэ шъуашэр – щагъэтын.
2. М.н.: лъы1эсрэ глагол, лъык1отэрэ, ухыгъэ, кьэз1отэр наклонением ит, ящэнэрэшъхъ, блэк1ыгъэ уахътэм ит, бэ пчъагъэм итэу гъэфедагъэ.
3. Щагъэтыгъ (сыд аш1агъ?) – сказуем.

Причастие

Бзэ гущы1эу зыщыщыр.

1. Пэублэ шъуашэр.
2. Морфологическэ нэшанэхэр: субъектнэ, объектнэ, обстоятельственнэ прич.; кьызтек1ыгъэр (лъык1отэрэ е лъымк1отэрэ глагол); (лъы1эсрэ е лъым1эсрэ глагол); шъхъэр; уахътэр; пчъагъэр; падежыр.
3. Синтаксическэ пшъэрылбыр.

Ц1ыфэу къек1ол1агъэхэр штагъэу зэтекъагъэх.

Къек1ол1агъэхэр – причастие, сыда п1омэ хъурэ-ш1эрэм инэшанэ къек1ы.

1. Пэублэ шъуашэр - къек1ол1агъэхэр.
2. М.н.: субъектнэ причастие; лъык1отэрэ глаголым кьытек1ы; лъым1эсрэ глаголым кьытек1ы; блэк1ыгъэ уахътэм ит; бэ пчъагъэм щыгъэфедагъ; ц1эел0 падежым ит.
3. Къек1ол1агъэхэр (сыд фэдэхэр?) кьэзгъэнаф.

Наречие

Бзэ гущы1эу зыщыщыр.

1. Пэублэ шъуашэр.
2. Морфологическэ нэшанэхэр: имэхъанэк1э зыфэдэр (обстоятельственнэ е кьэзгъэнэфэрэ); купэу зыхахъэрэр; зэмышъок1рэ бзэ гущы1; фэгъэдэн степеныр и1эмэ.
3. Синтаксическэ пшъэрылбыр.

Щысэ:

Аюбэ псынклэу хъужыгыэ: уц дэгъухэми, ежъ ыгу зэрэпытэми узыр кыыфагыэпсынклагы.

Псынклэу – наречие, сыда плэмэ хъурэ-шлэрэм ишлыклэ кыегъэлыагы.

1. Пэублэ шыуашэр – псынклэу.
2. М.н.: кыэзгыэнэфэрэ наречие; зэхьоклрэп, шлыклэр кыегъэлыагы, степень шыуашэ илэп.
3. Псынклэу (тауштэу? сьдэуштэу?) - шлыклэ обстоятельств.

Бэ лэпылэгъу гуцылэхэр Гуцылэлыкloxэр

Бэ гуцылэу зыщыщыр.

1. Пэублэ шыуашэр.
2. Морфологическэ нэшанэхэр: купэу зыхахьэрэр;
шыуашэу зэрэгъэфедэгъэр.
3. Синтаксическэ пшъэрылыр.

Щысэ:

Ощхыр зэпыуштыгыэп, ыкли шъхьангыупчъэ кыбым джыри шъхьал щэрэхъ чэрэгъу макъэр кышылыурэм фэдэу кыпшлэшлыштыгыэ.

Кыбым – гуцылэлыкly, сыда плэмэ пкыгыуацлэр адрэ гуцылэхэм зэрафыштыр кыегъэлыагы.

1. Пэублэ шыуашэр - кыб.
2. Зэхьоклрэп. Кызтеклыгыэм имэхьанэ илэн ыльэклышт.
3. Пкыгыуацлэм ипшъэрыль дегъэцаклэ.

Зэпххэр

Бэ гуцылэу зыщыщыр.

1. Пэублэ шыуашэр.
2. Морфологическэ нэшанэхэр: купэу зыхахьэрэр;
зэпх гуцылэ псэу е зэпх суффикс.
3. Синтаксическэ пшъэрылыр.

Щысэ:

Гъэмэфэ мафэм мэзым ухапльэмэ уцышъоу бэ ольэгъу, ау а уцышъоу плъэгъурэ чыыг пэпчъ ежъ шъо шъхьаф етlани зыдылыгыжъ.

Ау – зэпх, сыда плэмэ гуцылэхуыгыэ зэхэлъым илахьэхэр зэрэпхых.

1. Пэублэ шыуашэр – ау.
2. Зэхьоклрэп. Зэпыщыт мэхьанэ ил.
3. Синтаксическэ пшъэрыль ыгъэцаклэрэп.

Гуцылэгъусэр

Бэ гуцылэу зыщыщыр.

1. Пэублэ шьуашэр.
2. Морфологическэ нэшанэхэр: купэу зыхахьэрэр.

Щысэ:

Ары, ащ еслолэн сшлагьэп, еслолэн горэ згыотыщтыгьэми, тьанэ ыгу хэзгьэк1ыным сышлол1ык1ыгь.

Ары – гуцылэгьус, сыда плэмэ зыхэт гуцылэхыгьэм имэхьанэ хегьахьо.

1. Пэублэ шьуашэр – ары.
2. Зэхьок1рэп, щыгьэк1эн мэхьанэ и1.
3. Синтаксическэ пшэрыль ыгьэцак1эрэп.

Междометьер

Бэ гуцылэу зыщыщыр.

1. Пэублэ шьуашэр.
2. Морфологическэ нэшанэхэр: купэу зыхахьэрэр.

Щысэ:

Е-о-ой, тят, сыд пк1э и1эжь, кьэсэ1отэжьк1э, - шьабэу льякьо у1агьэм 1э щифзэ, кьы1уагь лейтенантым.

Е-о-ой – междометие, сыда плэмэ гум ихьык1рэр кьегьэльягьо.

1. Пэублэ шьуашэр – е-о-ой.
2. Зэхьок1рэп, гухэк1-гукьэо мэхьанэ и1
3. Синтаксическэ пшэрыль ыгьэцак1эрэп.

Синтаксическэ зэхэфыныр

Гуцылэзэгьусэр

1. Изэхэтык1эк1э зыфэдэр: кьызэрык1у, комбинированнэ, зэхэль.
2. Гуцылэ шьхьалэр кьызэрэ1уагьэр – купэу зыхахьэрэр.
3. Епхыгьэ гуцылэр кьызэрэ1уагьэр.
4. Синтаксическэ зэпхык1эр.
5. Гуцылэхыгьэм пшэрыльэу щигьэцак1эрэр.

Щысэ:

Агузэгурэ пщыплэм пэмычыжьэу псыечьэх ц1ык1у мэзым к1оц1ырычьыщтыгьэ.

агузэгурэ пщыплэм

- 1) гуцылэзэгьус;

- 2) кыызэрык1у;
- 3) гуцы1э шъхьа1эр - *пцып1эм*, пкыгыоц1э гуцы1эзэгъус;
- 4) епхыгъэ гуцы1эр - *агузэгурэ*, ехыл1эгъэ плъышъуац1эк1э кьэ1уагъ;
- 5) зэпхык1эр – шъошэзэик1;
- 6) гуцы1э шъхьа1эр - ч1ып1э обстоятельствоу кыыхэфэ,
епхыгъэ гуцы1эр – кьэзгъэнафэм ипшъэрылъ егъэцак1э.

мэзым к1оц1ырык1ыщтыгъэ

- 1) гуцы1эзэгъус;
- 2) кыызэрык1у;
- 3) гуцы1э шъхьа1эр – *к1оц1ырык1ыщтыгъэ*, глагол гуцы1эзэгъус;
- 4) епхыгъэ гуцы1эр - *мэзым*, пкыгыуац1эк1э кьэ1уагъ;
- 5) зэпхык1эр – гъэ1орыш1эн;
- 6) гуцы1э шъхьа1эр – сказуемэу кыыхэфэ;
епхыгъэ гуцы1эр – ч1ып1э обстоятельство.

Гуцы1эухыгъэ кыызэрык1ор

1. Кыызэрык1у – зы грамматическэ лъапсэ и1.
2. Убгъугъ – мыубгъугъ.
3. Зэзэхэт – т1озэхэт.
 - а) зэзэхэтхэр: пыутыгъэ гуцы1эухыгъ;
шъхьэ гъэнэфагъэ зыхэт гуцы1эухыгъ;
шъхьэ мыгъэнэфагъэ зыхэт гуцы1эухыгъ;
шъхьэ зыхэмыт гуцы1эухыгъ.
4. Конструкции типэу гуцы1эухыгъэм и1эр:
 - а) эргативнэ
 - б) номинативнэ
 - в) дефинитнэ
 - г) зэпрыгъэзэгъэ (инверсивнэ)
5. Икъу – имыкъу.
6. Гъэхьылъагъэ – мыгъэхьылъагъ.
7. Модальностым ылъэныкъок1э зыфэдэр:
упч1э, кьэз1уатэрэ, фэзгъэчэфрэ.
- 8.1этыгъэ - мы1этыгъ.
9. Гуцы1эухыгъэм хэт гуцы1эхэм агъэцэк1эрэ пшъэрылхэр, ахэр бзэ гуцы1эу кыызэрэ1уагъэхэр.

Щысэ:

1угъоу маш1ом кыыхихрэр зэужэ ежъ ылъэныкъок1э кьэк1о, ынэмэ ак1эхъэ.

1. Гуцы1эухыгъэ кыызэрык1у.
2. Убгъугъ.
3. Т1озэхэт.
4. Номинативнэ гъэпсык1э и1.
5. Икъу.

6. Зэльэпкьэгъу сказуемэхэмклэ гъэхьылъагъэ.
7. Къэзлотэрэ гущылэухыгъ.
8. Мылэтыгъ.

Гущылэухыгъэ зэхэлъыр

1. Зэхэлъ – грамматическэ лъэпситлу, щы, пллы ... ил.
2. Зэпх зыхэт: – зэпх зыхэмыт:

а) зэгъусэзэхэлъ; зэпхэу зэрэзэпхыгъэхэр; б) зэпхыгъэзэхэлъ;	а) зы уахътэм зэдэхъухэрэр; б) зэклэлъыклорэ хьурэ-шлэрэр; в) хьурэ-шлэрэ зыклэхьурэр; г) апэрэ лэхьэм кыщилорэр ятлонэрэм кыщызэхефы; д) ямэхьанэклэ зэпыщытхэр.
--	--

Щысэ:

Щэджагъо нэс Хьагъур Мосэ хы лушъом реклоклыгъ: ащ фэдизым хым игурым дэгурэ игъохъо макъэрэ зэпыу илагъэн. (М.И.)

1. Гущылэухыгъэ зэхэлъ: грамматическэ лъэпситлу ил.
2. Зэпх зыхэмыт.
3. Апэрэ лэхьэм кыщилорэр ятлонэрэм кыщызэхефы.

Пунктуационнэ зэхэфыныр:

Щысэ:

Ос сапэр члы щтыгъэм щэцланлъэ, (1) шъэфрытхъо-утхъуагъэу кылърэ жьыбгъэм осыр епхъуатэ, (2) деутысае, (3) реутысэхыжы. (4) (М.И.)

Гущылэухыгъэм тамыгъэу пллы хэт: зэпыутэу 3 ыкли точк. 1 - гущылэухыгъэ зэхэлъым иапэрэ лэхьэрэ иятлонэрэ лэхьэрэ зэгухых; 2, 3 - сказуемэ зэльэпкьэгъух, къэлуаклэклэ зэпхыгъэх; 4 - гущылэухыгъэм иклэух точкэ щытын фае.

Упчлэхэр

джырэ адыгабзэмклэ къралыгъо экзаменым пае

1. Революцием ыпэклэ адыгабзэм 1оф дэзышлагъэхэр: Л.Люлье, Бэрсэй Умар, Нэгъумэ Шор, Л.Лопатинскэр, ахэмэ я1офшлагъэхэр.
2. Адыгэ литературабзэр, ащ гъэпсыклэу фэхъугъэр. Лъэхъанит1оу кык1угъэр. Литературабзэмрэ диалектхэмрэ язэфыщытык1. К1эмгуе диалектыр адыгэ литературабзэм ылъапсэу кызык1ыхахыгъэр.
3. Иберие-кавказ бзэ унагъор. Адыгабзэр зыхэхъэрэ къутамэр. Адыгабзэм изэгъэш1эн мэхъанэу и1эр. Тилъэхъан ащ изытет.
4. Адыгабзэм ифонетическэ систем. Мэкъзезэхэр. Пычыгъор. Ударениер.
5. Адыгабзэм имэкъзээрощэхэр.
6. Адыгабзэм илексик. Гущылэр лексикэми, морфологиими язэгъэш1энэу зэрэщытыр. Мэхъанабэ гущылэхэмрэ омонимхэмрэ. Синонимхэр, ахэмэ якъэхъук1.
7. Адыгэ лексикографиер. Революцием ыпэклэ кыдэк1ыгъэ апэрэ гущылалъэр, революцием ыуж кыдэк1ыгъэхэр: зэхэф, бзит1у, орфографическэ, терминологическэ, синоним, фразеологическэ, топонимическэ гущылалъэхэр.
8. Пкъыгъуац1эхэр, ахэр падежхэмклэ зэрэзэхъок1хэрэр: гъэнэфэгъэ зэхъок1ынымрэ мыгъэнэфэгъэ зэхъок1ынымрэ. Падежмэ ямэхъан.
9. Пкъыгъуац1эм ипчъагъ. Пкъыгъуац1эхэр гъэпсыгъэ зэрэхъухэрэр.
10. Плъышъуац1эхэр купэу зэрэгощыгъэр, гъэпсыгъэ зэрэхъурэр.
11. Пчъэгъац1эхэр, ахэр купэу зэрагощхэрэр. Пчъэгъац1эхэм ятхык1.
12. Ц1эпапк1эхэр, ахэр зэрэгощыгъэхэр.
13. Глаголыр. Лъылэсрэ ык1и лъым1эсрэ глаголхэр, морфологическэ ык1и синтаксическэ нэшанэу я1эхэр. Зыпкъ ит зыпкъ имыт глаголхэр.
14. Глаголым играмматическэ категориехэу лъык1отэныр, лъымк1отэныр, ухыгъэр, мыухыгъэр. Масдарыр.
15. Глаголыр шъхъэхэмклэ зэрэзэхъок1рэр. Шъхъэ приставкэхэр, ахэмэ язэк1элъык1уак1.
16. Глаголым иуахътэхэр. Наклонениер. Автор зэфэшъхъафхэм кыыхагъэщрэ наклонение шъуашэхэр, анахъ зэдэштэгъэ шъуашэхэр.
17. Адыгабзэм ипревербхэр. Егъэш1эн категориер.
18. Причастиер, ащ инэшанэхэр, игъэпсык1.
19. Наречиер, ар кызэрэхагъэщрэ ш1ык1эр. Наречиехэр купэу зэрэгощыгъэхэр, зэрэгъэпсыгъэхэр.
20. Бзэ 1эпы1эгъу гущылэхэр. Гущылэлъык1охэр, ахэр купэу зэрэгощыгъэхэр.
21. Бзэ 1эпы1эгъу гущылэхэр, зэпххэр, гущылэгъусэхэр.
22. Гущылэзэгъусэр. Гущылэмрэ гущылэухыгъэмрэ ар зэрэтеклрэр. Гущылэзэгъусэмрэ гущылэухыгъэмрэ ахэт гущылэхэм зэпхык1эу я1эр.
23. Гущылэухыгъэ кызэрык1ор. Подлежащэмрэ дополнениемрэ.
24. Сказуемэр, ар зыфэдэ хъурэр.
25. Къэзгъэнафэр. Обстоятельствэхэр, ахэр куп-купэу зэрэгощыгъэхэр.

26. Мыухыгъэ конструиер.
27. Гуцылэ ыкIи гуцылэухыгъэ хадзэхэр.
28. Фэгъзагъэр. Член зэльэпкъэгъухэр. Ахэр зыхэт гуцылэухыгъэм тамыгъэу хагъэуцохэрэр.
29. Зэзэхэт гуцылэухыгъэхэр. Шъхъэ гъэнэфагъэ, шъхъэ мыгъэнэфагъэ, шъхъэ зыхэмыт гуцылэухыгъэхэр.
30. Гуцылэухыгъэ зэхэлтыр, ар зыфэдэ хъурэр.

Билетхэр, ахэр зыфэдэ хъухэрэр

**Адыгейский государственный университет
Кафедра адыгейской филологии**

Билет №

**государственный экзамен по адыгейскому языку с методикой
преподавания**

УпчIэхэр:

1. Наклонение. Автор зэфэшъхьафхэм къыхагъэщрэ наклонение шъуашэхэр, анахь зэдэштэгъэ шъуашэхэр.
2. Методикэр.
3. Грамматическэ зэхэфыныр

Проректор по учебной работе _____

Зэхэфын зэфэшъхьафхэу билетхэм акIыгъухэр.

1. Къыхэгъэщыгъэ гуцылэр фонетическэ зэхэфын шIыгъэныр.
2. Къыхэгъэщыгъэ гуцылэр лексическэ зэхэфын шIыгъэныр.
3. Гуцылэм изэхэтыкIэ къэгъэнэфэн.
4. Гуцылэм итхыкIэ къызэхэф.
5. Къыхэгъэщыгъэ гуцылэр морфологическэ зэхэфын шIыгъэныр.
6. Гуцылэзэгъусэхэр гуцылэухыгъэм къыхэтхыкIыгъэныр.
7. Гуцылэзэгъусэ гъэнэфагъэм изэхэфын.
8. Гуцылэухыгъэ кызырыкIом изэхэфын.
9. Гуцылэухыгъэ зэхэлтым изэхэфын.
10. Гуцылэухыгъэм ищыкIэгъэ тамыгъэхэр хагъэуцожьын, кызыэхафын.
11. Гуцылэухыгъэм ищыкIэгъэ тамыгъэхэр хэгъэуцожь, кызыэхэф.

Текстэу ежъ-ежырэу 1оф зыдаш1эштхэр

1. Ныор ы1э лъэныкъо ыжэпкъ к1эгъэкъуагъэу, ышъхъэ мак1эу ыгъэсысзэ, лупчъапчъэу тхъам елъэ1ушъ ил1ыжъ сымаджэ 1оплтыхъэ.

(Лъэустэн Юсыф)

2. Гъатхэм кыитефэу фэлъэк1ышт кыыгъанэрэп: шъолъырхэр шхъонт1э зэик1ых, к1ымэфэ хыльээм кыч1эзыжыгъэ ч1ыгур згъэк1эрэк1эн ы1орэм фэдэу гъатхэр дунаим къепэсэк1уагъ.

(Мэщбэш1э Исхъакъ)

3. Уашъоми пщэ шхъонт1э нэгъыфхэр кошэ-куашэхэу мыхъыжъэу щэзек1ох – чы1амэр къапихэу гур агъэтхытхы.

(К1эрэщэ Тембот)

4. Гъэм 1оф мыш1абэ кыыгъэнагъ, бжыхъэм гумэк1ыбэ кыыздихъи, нэшхъэу шъофым иплъагъ, чъэфынчъамэ зытеорэ къуаджэм ц1ык1у-ц1ык1оу кыыдэк1ошъагъ.

(Лъэустэн Юсыф)

5. Мэз шъолъыр дахэр зышъхъащыт бгыч1эм унэ зау1э к1эрысыгъ, ахэр мыжъо нэпкъым дэш1ыхагъэу чъэрэр псым исэмэгубгъу, асфальт гъогоу чъэрэм зэпырыдзыгъэщтыгъ.

(Мэщбэш1э Исхъакъ)

6. Ош1э-дэмыш1эу жы корэнышхо кыилъи, тэтэркон гъугъэ пырацэхэр гъогум зэпыригъэчыгъэх, пк1эшъэ гъугъэхэр, бзыу бын щтагъэх п1онэу кыпхъуатэхи, 1ушъэшъэ макъэ къахихэу дифыагъэх, модык1э пкъэумэ апыльэгъэ дзыохэр, зыр нахъ лъэшэу, зыр мак1эу къэхъыагъэх, ч1ыгур къэсысыгъ ш1ош1эу Нэкъарэ ыльэк1аплэхэр къэк1эзэзыгъэх, зэ шъхъак1э ынэхэри къэуш1унк1ыгъэх.

(Лъэустэн Юсыф)

7. Мышъэост ыгу кыильэдэгъэ хэк1ыплэм ышъхъэ кыыригъэпхъотагъ, п1эм зыкыхидзи, остыгъэр хигъэнагъ, гъунджэ ц1ык1ум иплъэу, нэгу зэхэуагъэу к1ыфы хъугъэм к1эплъэжъэу т1эк1урэ щысыгъ.

(Кошбэе Пщымаф)

8. Ошъочапэм сурэт зэфэшъхъафхэр кыыредзэх: къушъхъэ зэтетых, ащ ыбгъук1э къухъэ шэплъышхо кыкъыосык1ы, къехъэ ынэ1у чыг шъэджашъэ лъагэу, къобэ-бжъабэу къеуцо.

(Лъэустэн Юсыф)

9. Ошъопщэ ц1ык1ур тыгъэм тек1ошъыгъ, нэбзый зэхэчъэу чыг лъапсэм дэжъ зыгорэ кыыщылыдыгъ.

(Кошбэе Пщымаф)

10. Пщым унэ1утхэр, щагудэт 1офыш1эхэр кыыпэгъок1ыгъэх, ишы1упэ аубытыгъ, шым кыырагъэпсыхыгъ.

(Кошбэе Пшымаф)

11. Нэшэ тлыргъо гъожьым мэ лэшлур кыпихэу щэлэмэ шыабэхэр игъусэу кырихи, ланэм пэблагъэу щыт пхъэнтлэкълум кытыригъэуцагъ.

(Лъэустэн Юсыф)

12. Сэ сыкъэбгъани, насып улъыхъоу узежъэм,
Сиуз игъыбзэ ошъо къатиблмэ апхырыклъыгъ.
Гур къэгужажъуи, бгъэм кыдэкълынэу зыфежъэм,
Афэмыукълочлэу, нитлур гугъэнчъэу къэушлунклъыгъ.

(Ллыхъукл Гошнагъу)

13. Бжыхъэ оцх чылэр зыпкъ итэу къещхы, дунаир шхъонтлэ лай, клым-сым.

(Кошбэе Пшымаф)

14. Шэщ-хъаклэщ зэпытыр лэгу паклэмклэ нахь ехъаклъгъэу, унэшхом ыгу кыфэгъэзагъэу псэолъэ клыхъэу щытыгъ.

(Клэрэщэ Тембот)

15. Къамылапщэм кыретлупщы, лэгу тео макъэм зыкълэлэты, къэшъуаклохэр кытелъадэх, хъэблэ-хъаблэу тызэнэкъокъу.

(Лъэустэн Юсыф)

16. Апэрэ мэфищ чылэу къэкълуагъэм садым кыпынэжыгъэ пклашъэр кыпигъэтэкъужыгъ, сад члэгъыр тхэпэ гъожьклэ ыбгъагъ.

(Клэрэщэ Тембот)

17. Етланэ ошлэ-дэмышлэу поэт клэлакълэм ымакъэ зэрэадыгэ хэкоу зэхыхыгъэ.

(Кэстэнэ Дмитрий)

18. Къызэралорэмклэ, а шыу закъор клэлэкълэ дэд, фэдэ цлыф кымыльэгъугъэу клэлэ къабз, илэшэ-шъуашэкли ямышлукълэу бэлахь дэдэу зэтегъэпсыхагъ.

(Клэрэщэ Тембот)

19. А лъэхъан чыжъэхэм къащегъэжыагъэу Кавказ ицлыф лъэпкъмэ къакълугъэ гъогу клыхъэр, лъэпкъэу зыфэзагъэхэр, зыхэхъагъэхэр, гъэхъагъэу ашлыгъэхэр зэкълэ адыгэ лъэпкъым ыбзэ лъэуж зэфэшхъафхэу кыхэнэжыгъэх.

(Клэрэщэ Зэйнаб)

20. Сэнэшхъэ лъэпкъхэу адыгэхэм кыхахыгъэмэ ащыщ зырызхэм клымафэм жэкълэ алъыкълэхэти, къащэжыщтыгъэ.

(Клэрэщэ Зэйнаб)

21. Уашъомрэ хымрэ зыщзэхэхъэрэ лъэныкъом тыгъэр щеклошъэхы.

(Мэщбэшлэ Исхъакъ)

22. Къушъхъэ тлуакълэм кыдэлъэтыгъэ жыбгъэм шысэкухэр ыгъэутысагъэх, цые къопэ тлупщыгъэхэр дидзыагъэх, кыридыхыжыгъэх.

(Мэщбэшлэ Исхъакъ)

23. Жыбгъэ чылэм хигъэчтыклрэ шымэ алъэмакъэхэр псыхъо шхъашъом течыкълхэзэ, зыхепхъуатэх, фэмыдырыишъухэрэр адрэ нэпкъычлэм члэкълуадэх.

(Мэщбэшлэ Исхъакъ)

24. Осыцэ зырызхэу кыыхилъэсыклхэрэр лэмэ, натлэмэ шахэцэкыкых, жэклэ-паклэмэ ахэтклухэ.

(Мэщбэшлэ Исхыакъ)

25. Бжыхэпэ тыгъэ нэгуплгыр тлэклу шлагъэу шъхьангыупчэм кеплгыхэ, щэджагъор кэсынклэ джыри охьтэ шлуклае кэнагъ.

(Мэщбэшлэ Исхыакъ)

26. Ос сапэр члы щтыгъэм щэцланлъэ, шъэфрытхьо-утхьуагъэу кыилгър жьыбгъэм осыр епхьуатэ, деутысае, реутысэхыжы.

(Мэщбэшлэ Исхыакъ)

27. Ошлэ-дэмышлэу щтыргыклэу кэуагъэр мэщэлу, клэщхыкых, шъхьангыупчэ клыбрыгъасэр ...реутэклых, цлыргъ-щыргъ регъало.

(Мэщбэшлэ Исхыакъ)

28. Гъэмэфэ пчэдыжыр нэгъуцу, пщэ члэпцлэ онтэгъумэ уашьор ауплыцлагъ, кьещхышъо тет.

(Мэщбэшлэ Исхыакъ)

29. Гъэтхэпэ мэфэ чылэм хэт мылэрысэ чыг пыклагъэм икьутэмэ псыгъохэр цлыф лэпэ щэигъэмэ яхыщырэу жьыбгъэ маклэм егъэсысых, оцхыпс гъуатклэхэмклэ клэгыкых.

(Мэщбэшлэ Исхыакъ)

30. Жьыбгъэу кэолягъэм мэзым кычлпхьотыгъэ шынамэр псыхьо благъэм иныдж стырмэ Бэчкьанэ кылуильэсагъэх.

(Къуекъо Нальбий)

31. Адыгэ шьолгырыр тхьамыклэу, хабзи бзыпхьи имылыжыэу кызэнэм, пщы-оркэмэ агу кыхыажы, шъхьадж ичылэ кыгъэзэжыгъ, иклэрыклэу пщыгъор аубытыжы, нахыпэм яхэбзагъэм фэдэ кьабзэу, цлыфхэр агъэпщылхэу, унэлутхэр ялэхэу аублэжыгъ.

(Коцбэе Пщымаф)

32. Лабэ макъэу пылуклрэм узхэдалорэм, зэхэмыкыуаклэу мэкъэ зэмышьогъубэ хэошлыкых – псычлэм кычлэлуклрэ макъэу, пшахьоу, мыжьоу зэцихьорэм ящы-шы макьи, псыор ехыжыагъэм игъы макьи...

(Клэрэцэ Тембот)

33. Клэшъом хэхыгъэ гъуанэм ичлынатлэу джэхэшъогум пхэжэ мэшлэшхо илъ, лугъоу шъхьащыхэр клэшъо гъуанэм дэпшые.

(Лъэустэн Юсыф)

34. Тихатэ хьазырэу изыклэлъэныкыу нылэп апэ слъэгъугъэр: натрыф шхьонтлэ лъагэр зэфэдэклэ шъхьэлагъэ, кукуу шъхьатыуцэ фыжы-гъожьышэхэр бырабэх, кьэгъагъэмэ пытэкъужыныр рагъэжыагъ.

(Цуекъо Юныс)

35. Шьыпкъэ, кьэгъэгъэ пстэури пкышъхэ хьурэп, мыджырыгъэ горэ кыхэнагъэу усэмэ кьахэклынкли хьункли хьун, ау гукъэбзагъэу апкырылтым ари пщегъэгъупшэ.

(Шъхьэлэхьо Абу)

Лингвистическэ зэхэфынымк1э бгээфедэшт пычыгьохэр

Джыри жьыгъэ. Нэфышъ жъуагъом изакъоу, нэгъыфэу ошъогум ис. Псэкъупси ичъэгъу рихыгъэу, пк1энт1агъэу, гъозыр шъхъашихэу щыт. Мэхъые 1оу пш1эрэп. Акэцэ бырабэхэу нэпкъышъхъэм тетхэри, огум къинэгъэ жъогъо закъоу къуаджэм шъхъащытри псыгъунэлъу жъаум къыредзэх. Дахэ гъэтхэ пчэдыжъыр! Къоджак1эм къыщырагъэжъагъэу, атакъэхэр зэрэгъэгузажъохэу зым зыр къып1ожьых, ахэм адырагъаштэу бзыухэм яорэди къырагъэжъагъ.

Адрабгъук1э, бгышъхъэ телъ бжыхъасэм, шхъонт1эрымэр тырихэу, мак1эу, шъабэу мзуалъэ, къуаджэм шъхъащэ къыфеш1ы, пчэдыжъ ш1уфэс къырехы. Жъы шъэбэ т1эк1оу къилърэм чъыг пк1ашъэхэр егъэлъушъашъэх. Ижърэ къоджэжъым фэмыдэжъэу, клуб шхъонт1э ш1ыгъак1эм икъэнджалышъхъэ фыжъ нэфышъ жъуагъом пэжъыу. Къуаджэр к1эрак1эу пхъэшъхъэ-мышъхъэ чъыгхэм къахэплъы.

А пчэдыжъ дахэм Аминэт пк1ыхъэп1э щынагъо ылъэгъугъ: псыхъор нэпкъышъхъэм щизэу къэхъугъ. Ехыжъагъэу блэчъырэ псы къиугъэшхом къошъожъыр ыгъэчэрэгъузэ дихыгъ. Лъыбани шъхъак1э, нэсыгъэп... А къуашъор ары чылэр зыщыгугърэр, адрабгъу зэрэзэпырык1хэрэр. Джы къэнагъ: итутын хъасэ ныкъогъэт1ысы, ащи псыр телъади ч1игъэбылтыхъагъ... Ет1ани лъэмыдж ш1ыгъак1эр ынэгъу къык1эуцо, къошъожъыр щэрэмылэжъ фаеми, гъуч1 лъэмыджыр лъагэ, дахэ, гу1эу гъогур къафз1уехы.

Ц1ыфыр щызгъалэрэр игухэлъ, игугъап1. Ар къызщысыщтыр ымыш1эми, къыпыщылтым иш1уш1э дахэ щыгугъэу, ар ипшысэ шъэф зэхэлъхъэгъэ мылуатэу къехъы. Ц1ыфым иш1уш1агъэ ар зыш1эрэ ц1ыфым елътыгъ. Ш1ум фэгъэхъыгъэу гущылэ дэхабэ щыл: ибэ нахъи иш1у, ш1у зыгу имылтым ш1у къыдэхъурэп, ш1у зыш1эрэм иш1уш1э к1одырэп, ш1ухэк1 бзаджэ нахъи, бзэджэ хэк1ыш1у, ш1умыш1эр ш1улуал, ш1у ш1и, псым хадз.

Дударыкъо Темыркъан игъэш1э к1ыхъэ хъатырынчъагъэп, иш1уш1агъи бэмэ акъоль, ежъыри джэуапынчъэу ащк1э зыми гъогум къытыринагъэп. Бэщ пэк1ит1ур угу къагъэк1эу ш1уш1эным ек1ол1эп1ит1у и1: зыр ш1уш1агъэ зыфапш1эрэм уиш1уш1агъэ ынэ фык1эмылонт1эныр, ш1у пш1эни, хэтк1и анахъ рыскъ 1аш1оу щылэ псым хэбдзэни, ук1элъымышъугъужъэу, зылуфэштэу пш1эрэм фэсш1агъэмк1э къыспэгъок1ыжъына шъуло п1оу ущымыгугъужъынэу дунаим утетыныр, адрэр, ш1умыш1э ш1улуалэу, 1ор къебэк1эу, ш1эр имак1эу, зыгорэм иш1уагъэ зыригъэк1ык1э, ригъэк1ыгъэм фэдиз къык1эк1ихыжъэу, сэ силэр зыми ерэмыл ылоу, шъхъэзэкъо ш1уфаш1эу, имьер 1эш1у дыджэу зищылэныгъэ къэзыхърэр ары. Шъыпкъэ, мы ек1ол1эк1э зэфэшъхъафит1ур щылак1эм щызэк1эрычыгъэу щытэп, джа щылэныгъэр ары зэк1эрызычыхэри зэщцэл1эжъхэри. Ц1ыф хъалэлым иш1уш1агъэ бэгъаш1э.

Темыркъан ишлушлагъэ тло зэголъэу ищылэныгъэ хэужьыныхъажьыгъ, зищыклагъэм ежъ зэрэфаеу егъэлорышлэ, загъори ар зыфадзклэ, ным кыдылфьыгъэ фэдэу, ымакыи кыдеклоу, нэгущьхьэкухэр клэсысыклхэу щхызэ, къамэри бгъуитлуц лэрыфэгъоу агъабзэ нахь, къареложьы.

Мэщбэшлэ Исхъакъ

Къуаджэр псынэпкъым клэрыс. Къыпцлэ-чэрэз чыг пырацэхэмэ унэ натлэхэр къахэплъыхэшъ, псыхьом кыыхэплъэх. Жьыбгъэу къепщэрэм пхъэшъэбэ чыг зандэхэу чэумэ аклэрытхэр, псым шъхьащэ фашлырэм фэдэу, егъэсысах.

Бжыхъэклэ чыыл. Унэ онджэкъмэ лугъоу къарихрэр ошъуапщэмэ афэдэу къуаджэм шъхьащехы. Жьыбгъэ чыылэм ыгъэплыклэхи заригъэутлылугъ плонэу, бгъэнышъхьэ-къамылышъхьэ унэжъ ебагъэхэр къуаджэм нахь къебэклы.

Мэшложь фабэр, къэб гъэжъэгъэ мэ лужьур дыхэтэу, ахэмэ ашъхьэщехы. Бжыхъэ машлом пкъышъолыр фаблэу зыфещэ. Жьыбгъэ чыылэр къелъышъ, унапчъмэ ячъэ, шъхьангъупчъэ-пчъэ нэзымэ адэфэфы, унэмэ заредзэ, бгъэнышъхьэмэ захедзэшъ, чыплэ-чыплэу къахегъэутэкорэпщыкы, етланэ ахэшхыхъэзэ еугъоных.

Бжыхъэр еклы, ау джыри къуаджэм лоф мышлабэ ил. Зикъакъыр бгъэн темылъыр, зиунэ ныкъуабгъэр, зищагу пхъакъо дэмылъыр нахьыб. Джыри орзэ-фыркъохэри, гъэм агъэхъазырыгъэ мэкъури кыырамышыжыгъэу псы клыбым зэрит. Гъэм ренэ кьиугъэу дэтыгъэ псым джы бэмышлэу кличыжыгъэ нылэп. Лэжыгъэ тлэклоу аугъоижыгъэр дзыомэ арылэу къуашъомклэ кыырадзыжыштыгъ. Пхъэшъэбэжъ иутхъурбыкыгъэ къошъо псыгъо лэжъагъэр бэрэ ушъорэклыштыгъ. Къошъо икыплэм дэжъ гъэм ренэу куо-хъэо мэкъэ гумэклхэр лут зэпытыгъ. А къошъожъ цыклур ары зэрэчыли зэрэпсэуштыгъэр. Джыри псы кьиугъэр нэпкъым еклошъэхыжыгъ.

Псыхъор...къушъхьэр кыызэгучышъ, инэпкъ лъагэхэр зэгуигъэклотмэ, мыжъор ипхъэклычэу джэгүзэ, мэз лэпчъабэр кыызэпечышъ ар шъофым къелъадэ. Къуаджэу кызылуклэрэм лаплл кыырищэклэзэ, ыпэ регъэхъу. Ар зыфэгүлэрэр гуфит-шъхьафитэу шъоф хъоо-пщаом зэрэщызеклоштым пайнклы хъун, хъаумэ лэжъэплэ губгъомэ шынэгъаклэ аритынэу, е лэжъакломэ зэракъухрэ пклантлэр атырильэсыкынынэу арынклы хъун, мащэ, мащэ.

Ары шьула адыгэмэ псыхьор шлу зыклалъэгьурэр? Тихэку кьоджабэ кьибгьотэнэп псыхьо клэрымысэу. Псыхьом егъашлэм гъэшлуацлэхэр афаусых – Афыпс, Пщыщ, Фарз, Лаб ыкли нэмыклхэр. Аужым зынахь псыхьо цыклужьые хэкум имытэу, зиклыхьагъэ уплэмэ плъэгъоу, зишьомбгъуагъэ шъэожьыхэр елъэхэрэм «Дышь» алозэ еджэх. Мыхьункли игугъу уагъэшлыштэп.

Чылэм клалэу шаплугъэм псычэтым фэдэу есылэ зымышлэрэ ахэтэп, псыхьоныбэм кьыдэхухьагъэр тыдэ клуагъэми псыхьор щыгъупшэрэп. Адыгэр кьызэрэхухьэгъэ члыплэр ымышьожьынэу ныбжьырэ шлульэгъуныгъэ фешлы, ыпсэ хэтлагъ. Ары усакло хьурэми пстэумэ апэу япсыхьорэ якъуаджэрэ зыклафэусэрэр.

лэшынэ Хьазрэт

Гьэтхапэр фабэп, ау шхьонтлэгъаклэр, жьауплэмэ кьакъонэгъэ ос ныкьохужь пхьапхэмэ адэхьащхы фэдэу, тыдэкли члым кьышыхэклоты. Зэшлэгъуаеи хэт темэнылъэ кьамылхэм, ягъэрекло шъэфрэ ямыгъэрэ гукъаорэ зэралотэщтыр амышлэу, непэрэ жьыбгъэнчэ мафэм етхьаусхыллэх плонэу, янэгъыф-джэф луплъэклэ угу зэрагъэгъу. Загъорэ бзыумэ запхьуатэ, чыхьумбий лошхьэ тлыгъаклэхэри жьыхэри одыкли-мыдыкли члым кьытешых. Шлуцлашэо зытырихэрэ пырэжыыалъэхэри башэ тырамыгъашлэу кьэтлэмынхэу хьазырых, кошэ зэхэгуагъэхэу нэм кьыклэтаджэх. Ошьогум кьыклотэрэ тыгъэмклэ зэклэ ахэр зэфэдэх, кьогъэнэнчэу инэфыпс фабэ алуегъаклэ.

Пщэф нэгъыф зырызхэр зыдесырэ кьушхьэ лъэныкьомклэ Хьан-Джэрые плъагъэ, ыгу кьыпыузыклыгъ, етланэ члы лэбжыбыр ылэмычлэ члыфызагъ, ифэбагъи нахь зэхишлэу, «уимыхэгъэгу идышьэбг нахьы узшаплугъэм ичлыгу лэмычл» ылуи, гущылэжыыр гуклэ кьыкылотыжыгъ, хэщэтыкылыгъ...Члы лэбжыбыр Хьан-Джэрые ылэмычлэ джыри нахь члыфызэзэ, кьушхьэ шыгуфхэр кьызщылъагъохэрэмклэ лъэклуатэ.

Гьэтхэ огу кьаргъор члэ имылахэу псы кьэргъо куу фэдэу кьыпщэхьу. Гьэхьунэм, алрэгъу шхьуантлэу, уц клырыр ыльэгъу идзагъ, кьэгъэгъэ жьгъэибэри ащ тепхьагъ. Гьэхьунэ гьунэхэр пэнэпцлэ – чыг кондэ жьгъэй шьолъырклэ лудыкылыгъ, ащ япклэшэ лужьу мэз члэгъыр уимыгъэлъэгъоу лухьо шхьонтлэ лужьоу хьураеу гьэхьунэм кьеклоклы, - пчэдыжыпэ пщэгъо-лугъуашьор атетэу, шъэф хьопсагъо горэ акьогъэбылтыхьагъэ фэдэу, зызэхаушьэфагъэу щытых. Клэклэу плотмэ, гьэхьунэр гьэтхэпэ мэз гьэхьунэ клэрэклэ дэдэу, май мазэми анахь идэхэгъу шьыпкьэу щытыгъ.

Тыгъэ нур шлэтышхоу, дунэе дэхашэу зыхаплъэрэм ынэхэр щигъэклосыклэу Сурэ бэрэ члыплэ имыклэу щытыгъ. Етланэ тешыныхьапэ фэдэу, уц клырым хэхьагъ. Гупсэф лэшлур ыгу изэу, хы кьэргъо шхьуантлэм фэдэу, уц кьэшхьо клырыр ылэгухэмклэ кьычлыгъэбэу заулэрэ клуагъэ. Зы

минутк1э игук1ай, кьехулаги, зыдэщы1и шыгъупшэжыгъ. Ыбгъэ жьым фэдэу псынк1э кыш1эу, нибжы фэдэ зэхимышлагъэу шы1эным игуш1огъошхо ыгу кыбэнагъ.

Джырэ нэс ышлагъэп ащ фэдизэу гумрэ псэмрэ тамэ кьагозгъак1эу, быбыным фэдэу узыш1рэ гуш1уагъо дунаим шыщы1эми. Ардэдэм нэфшъагъом дэжъ зэхихыгъэ бзыумэ яорэд кьэлук1э ыгу кьэк1ыжыгъ. А бзыу шъхъафит ц1ык1ухэмэ, афэдизэу гуш1ом зэлъиштагъэхэу, замыш1эжъэу ордэу к1ырагъэщыщтыгъэри Сурэ кыызгуры1уагъэри джыры ны1эп. Ц1ыфхэр кыызэрэоплъттым уфызэмыплъэк1эу, адрэхэмэ апшъэ узэрэк1он шъхъэгугъу-псэгугъу пэгэгъэ гухэлъхэми угу амыстэу, гущы1э 1аи, гущы1э уби ухэмытэу... сыдэу гуак1уа мышц фэдэу ушъхъафитэу мы дунэе дэхэ шлагъом икьоу гу щыпфэныр...

Лаукъан игущы1эхэри ик1эрык1эу ыгу кыыридзэжыгъэх – ц1ыфыгъэм, ц1ыф ш1ульэгъу шыпкъэм, адыгэ бзылъфыгъэм унагъом шылак1эу шыри1эм ехылаагъэу кы1огъагъэхэр. Ахэми шыпкъэгъэ инэу ахэлъыр джы тэрэзэу кыгуры1оу фежъагъэ ны1эп. Ежъ ыш1эжъхэу адыгэ бзылъфыгъэхэу, адыгэ унэгъо к1оц1 хабзэм ихыльэрэ итхъамыклагъорэ атхъалэу шы1эхэр ынэгу кытэджагъэх. А бзылъфыгъэ тхъамык1эхэм агу дэхъык1рэр зыфэдизыр Сурэ джы нэрлэгъу шыпкъэу ыльэгъу фэдэу кыщыхъугъ.

К1эрэщэ Тембот

Бзэм имыль гупшысэрэ ш1эныгъэрэ шы1эп. Ар хэтк1и щэч хэмыльэу нафэ. Ш1эныгъэлахэу бзэм анахъ к1ырычыгъэр хысапыр арышъ, ащи бзэр и1аш, и1амэ-псым, ишъуаш. Лъэпкъш1эныгъэмк1э бзэр 1арыфэгъу 1амэ-псымэ псэбэб кьодыеп. Мыр зытэлажъэу иушэтып1эр лъэпкъыр ары. Лъэпкъыр зыгъэлъэпкърэр ыбз. Бзэр – лъэпкъгъэпс, лъэпкъ лъэпсэгъэуцу, лъэпкъ зэхаш, лъэпкъым ищхэпс, лъэпкыпсэзехъ.

Лъэпкъш1эныгъэм бзэм игущы1элъэ лъапсэ еугъоижы, ижърэ гущы1эхэу джырэ адыгабзэм 1эпызыгъэхэу, шы1эныгъэм зэхъок1ыгъэу фэхъухэрэм адыхэк1осык1хэрэ нэрынэ зырызэу лъэпкъш1эныгъэ кьэбарым хэгъэцагъэу кьешыпыжы, наукэм ыбзэ, игупшысак1э хеш1эжы, шыщ еш1ыжы. Гущы1алъэхэм, лексикографием кьамыгъэгъунэгъэ псалъэхэр бзэми, бзэ-ш1эныгъэми тыны афеш1ых.

Бзэр ш1эныгъэлэжъ гупшысэм илъэгъохэщэу зэрэщытыр нафэ....

Унэрэкьо Мир

ЛИТЕРАТУРЭР

1. Абдоков, А.И. Введение в сравнительно-историческую морфологию абхазо-адыгских и нахско-дагестанских языков /А.И. Абдоков. - Нальчик, 1981, - 96с.
2. Абитов, М.Л. О принципах выделения частей речи в кабардино-черкесском языке /М.Л.Абитов // Вопросы описательных грамматик языков Северного Кавказа и Дагестана. - Нальчик, 1963. - С.102- 104.
3. Абрегов, А.Н. Исследования по лексике и словообразованию адыгейского языка /А.Н.Абрегов. - Майкоп, 2000. - 202с.
4. Абрегов, А.Н. Композиты – названия растений со вторым глагольным компонентом в адыгских языках /А.Н.Абрегов //Материалы шестой региональной научной сессии по историко-сравнительному изучению иберийско-кавказских языков. - Майкоп, 1980. - С.244-247.
5. Абрегов, А.Н. О связи сложных слов и словосочетаний в адыгейском языке (в синхронно-диахронном аспекте) /А.Н.Абрегов // Адыгейская филология. Вып.3.- Краснодар, 1969. - С.310-331.
6. Аутлев, К.Л. К вопросу об инверсии адыгейского глагола / К.Л. Аутлев //Адыгейская филология. Выпуск 2. - Краснодар, 1967. - С.199.
7. Багов, П.М. Наклонение и время в адыгских языках /П.М. Багов //Проблемы грамматики и лексики в адыгских языках. - Нальчик, 1983. - С.5-14.
8. Блягоз, З.У. Краткий очерк фонетического и лексико-грамматического строя адыгейского языка / З.У. Блягоз. - Майкоп, 1997.- 108с.
9. Блэгъожъ, З.У Диктантхэмрэ изложениехэмрэ зыдэт сборник /З. Блэгъожъ, Н. Гъыщ.- М., 1994. - 255с.
10. Берсиров, Б.М. Структура и история глагольных основ в адыгских языках /Б.М. Берсиров. – Майкоп, 2001. - 236с.
11. Бижоев, Б.Ч. Причастие в адыгских языках в сравнительном освещении / Б.Ч. Бижоев. - Нальчик, 1991. - 146с.
12. Вопросы описательных грамматик языков Северного Кавказа и Дагестана.- Нальчик, 1963. - 171с.

13. Гишев, Н.Т. Вопросы эргативного строя адыгских языков /Н.Т. Гишев. - Майкоп, 1985.
14. Гишев, Н.Т. Синтаксические конструкции предложения в адыгейском языке /Н.Т.Гишев //Сборник статей по синтаксису адыгейского языка. - Майкоп, 1973. - С.108-171.
15. Гишев, Н.Т. Сравнительный анализ адыгских языков /Н.Т. Гишев. - Майкоп, 2003. - 276с.
16. Гишев, Н.Т. Глагол адыгейского языка /Н.Т. Гишев. - Майкоп, 1989. - 212с.
17. Гишев Н.Т. Глаголы лабильной конструкции в адыгейском языке /Н.Т.Гишев.- Майкоп, 1968.- 73с.
18. Гишев, Н.Т. Грамматическая сущность лабильных, стабильных и инверсивных глаголов /Н.Т.Гишев. - Тбилиси,1988. -С.180.
19. Гишев, Н.Т. Некоторые вопросы глагольной префиксации в адыгейском языке /Н.Т.Гишев. //Система провербов и послелогов в иберийско-кавказских языках. – Черкесск, 1983.- С.106-111.
20. Грамматика кабардино-черкесского литературного языка. - М., 1970. - 215с.
21. Даур Хь. Адыгабзэм игушы1эзэгъусэхэр /Хь. Даур. - Мыекъуапэ, 1986. -
22. Даур Хь. Б. Зэмыл1эужыгъо гушы1эзэгъусэхэу адыгабзэм хэтхэр /Хь.Б. Даур //Сборник статей по синтаксису адыгейского языка. - Майкоп, 1973. - С. 204-220.
23. Дауров, Х.Б. Отыменные глаголы и атрибутивные синтагмы с адъюнктом, выраженным динамическими причастиями /Х.Б.Дауров //Материалы шестой региональной научной сессии по историко-сравнительному изучению иберийско-кавказских языков. - Майкоп, 1980. -С.121-132.
24. Дауров, Х.Б. Притяжательные атрибутивные словосочетания в адыгейском языке /Х.Б.Дауров //Вопросы абазинской и адыгской филологии. Вып.2. - Ставрополь, 1974. - С. 7-18.
25. Дауров, Х.Б. Сочинительные словосочетания в адыгейском языке /Х.Б.Дауров //Адыгейская филология. Вып.6. Майкоп, 1974. - С.12-59.

26. Дауров, Х.Б. Субстантивные словосочетания в адыгейском языке /Х.Б.Дауров // Ученые записки АНИИ. Т.19. -Майкоп, 1974. -С.66-117.
27. Зекох, У.С. Краткий курс адыгейской грамматики /У.С.Зекох. - Майкоп, 1993. - 239с.
28. Долева, Р.Н. Имя числительное как часть речи в адыгейском языке /Р.Д.Долева. - Майкоп, 1996.
29. Зекох, У.С. Адыгейская грамматика /У.С.Зекох. – Майкоп, 2002. - 511с.
30. Зекох, У.С. История разработки проблемы классификации частей речи в адыгейском языкознании /У.С.Зекох //Ученые записки АНИИ. - Вып. 1 - Майкоп, 1980.. - С. 85-12.
31. Зекох, У.С. Очерки по морфологии адыгейского языка./У.С.Зекох. - Майкоп, 1991. - 189с.
32. Зекох, У.С. Структурные особенности адыгейского языка./У.С.Зекох, Меретуков К.Х., Тхаркахо Ю.А.. - Майкоп, 2003. - 687с.
33. Зекох, У.С. К проблеме осложненного предложения в адыгейском языке /У.С. Зекох //Строение предложения в адыгейском языке. - Майкоп, 1976. - С.72-106.
34. Зекох У.С. Некоторые вопросы синтаксиса адыгейских падежей /У.С.Зекох //Ученые записки АНИИ. Т.5. - Краснодар; Майкоп, 1966. -С.3-61.
35. Зекох У.С. О сложном предложении в адыгейском языке /У.С.Зекох //Сборник статей по адыгейскому языку. - Майкоп, 1976. - С.69-108.
36. Зекох, У.С. О сочетании предложений в адыгейском языке /У.С.Зекох //Сборник статей по адыгейскому языку. - Майкоп, 1976. - С.203-264.
37. Зекох, У.С. О структуре простого предложения /У.С.Зекох //Строение предложения в адыгейском языке. - Майкоп, 1976. - С.72-105.
38. Зекох, У.С. Очерки по синтаксису адыгейского языка /У.С.Зекох. - Майкоп, 1987.
39. Зеклогъу, У.С. Гушцы1эухыгъэ лъэпкъэу адыгабзэм хэтхэмэ яхьыл1агъ /У.С. Зеклогъу //Адыгабзэм играмматикэрэ илексикэрэ я1офыгъохэр. - Мыекъяупэ, 1989. -Н.34-48.

40. Камбачоков, А.М. Проблемы простого предложения в кабардино-черкесском языке /А.М.Камбачоков. - Нальчик, 1997.
41. Керашева, З.И. Избранные труды и статьи. Т.1.2./З.И.Керашева. - Майкоп, 1995.
42. Керашева, З.И. Основные синтаксические функции причастий /З.И.Керашева//Избранные труды и статьи. Т.2- Майкоп, 1995. - С. 438-457.
43. Керашева, З.И. Краткий грамматический очерк адыгейского языка /З.И.Керашева //Русско-адыгейский словарь.- М., 1960. - С. 1068-1095.
44. Керашева, З.И. Локативные и направительные превербы в адыгских языках /З.И.Керашева // Избранные труды и статьи. Т.2- Майкоп, 1995. - С. 232-247.
45. Керашева, З.И. Направительные превербы и суффиксы в абхазо-адыгских языках (в соавторстве с Чкадуа Л.П.) /З.И.Керашева // Избранные труды и статьи. Т.2 - Майкоп, 1995. - С. 247-255.
46. Керашева, З.И. Локативные превербы статических и динамических глаголов в абхазо-адыгских языках (в соавторстве с Чкадуа Л.П.) /З.И.Керашева // Избранные труды и статьи.Т.2 - Майкоп, 1995. - С.264-272.
47. Керашева, З.И. Классификация причастий в адыгских языках/З.И.Керашева //Избранные труды и статьи, Т.2. - Майкоп, 1995.- С. 317-325.
48. Керашева, З.И. Основные синтаксические функции причастий /З.И.Керашева //Избранные труды и статьи. Т.2 - Майкоп, 1995. - С. 438-457.
49. Керашева, З.И. Особенности шапсугского диалекта адыгейского языка. /З.И.Керашева - Майкоп, 1957. - 146с.
50. Керашева, З.И. Предложения с финитными и инфинитными глаголами в адыгских языках /З.И.Керашева. - Тбилиси,1984. - 230с.
51. Керашева, З.И. Основные синтаксические функции глаголов, выступающих в роли сказуемого в адыгейском языке/З.И.Керашева // Избранные труды и статьи. Т 2 - Майкоп, 1995. - С.431-438.
52. Керашева, З.И. Глагольные частицы /З.И.Керашева //Избранные труды и статьи Т.2. - Майкоп, 1995. - С. 305-317.

53. Керашева, З.И. Локативно-обстоятельственный преверб щ (ы)-/шъы и релятивно-объектный преверб щ(ы)-шъы в адыгских языках /З.И.Керашева //Актуальные проблемы общей и адыгской филологии. - Майкоп, 1999. - С.6-30.
54. Керашева, З.И. Предикативная функция глагола и зависимость структуры предложения от предиката глагола /З.И.Керашева //Адыгейская филология. - Краснодар, 1965. - С.53-93.
55. Керашева, З.И. Повелительное наклонение в адыгейском языке /З.И.Керашева //Избранные труды и статьи. Т.2. - Майкоп, 1995. - С.272-277.
56. Кумахов, М.А. Морфология адыгских языков /М.А.Кумахов. – М.-Н., 1964. - 272с.
57. Кумахов, М.А. Сравнительно-историческая грамматика адыгских /черкесских / языков /М.А.Кумахов. - М., 1989. - 384с.
58. Кумахов, М.А. Словоизменение адыгских языков /М.А.Кумахов. - М., 1971. - С.194-209.
59. Кумахов, М.А. О соотношении морфемного строя слова и словообразования /М.А.Кумахов.//ВЯ. - М., 1963.
60. Кунова М.Д. Язык исторических произведений Т.Керашева. Учебно-методическое пособие к спецкурсу. - Майкоп, 2005.
61. Курашинов, К.Х. Имя, местоимение и глагол в адыгских языках /к вопросу о разграничении /К.Х.Курашинов // Особенности грамматических категорий и их применения в адыгейской речи. - Майкоп, АНИИ, 1978. - С.3-24.
62. Курашинов, К.Х. К вопросу о словообразовании и его отношении к морфологии /К.Х.Курашиннов //Лексика и словообразование в адыгейском языке. - Майкоп, 1987.
63. Курашинов, К.Х. Местоимение и числительное в адыгских языках /К.Х.Курашинов //Сборник статей по адыгейскому языку. - Майкоп, 1976.
64. Курашинов, К.Х. О возможности деления глагольных категорий на собственно-вербальные и общепредикативные /К.Х.Курашинов // Ученые записки АНИИ Т.14, Майкоп, 1972. - С.238-247.

65. Курашинов, К.Х. Переходность и непереходность как соотносительные формы глагола /К.Х.Курашинов //Материалы шестой региональной научной сессии по историко-сравнительному изучению иберийско-кавказских языков. - Майкоп, 1980. - С.218-222.
66. Курашинов, К.Х. О способах выражения определения в адыгейском языке /К.Х.Курашинов //Сборник статей по синтаксису адыгейского языка. - Майкоп, 1973. - С.152-166.
67. К1уращынэ, К.Х.Синтаксическэ зэхэфыным ишпхьэхэр /К.Х.К1уращынэ //Адыгабзэм играмматикэрэ илексикэрэ я1офыгьохэр. - Мыекьуапэ, 1989. - Н.82-96.
68. Меретуков, К.Х. Вопросы строения глагола в адыгских языках /К.Х.Меретуков.- Майкоп, 1985. - 160 с.
69. Меретуков, К.Х.О некоторых взаимоотношениях послелогов и превербов в адыгейском языке /К.Х.Меретуков //Особенности грамматических категорий и их применения в адыгейской речи. - Майкоп, 1978. - 144с.
70. Меретуков, К.Х. Послелог и их отношение к другим частям речи /К.Х.Меретуков //Ученые записки АНИИ. Т.12. - Майкоп, 1971. - С.153-170.
71. Меретуков, К.Х. Структура основы глагола повелительной формы желательного наклонения в адыгских языках /К.Х.Меретуков// Сборник статей по адыгейскому языку. – Майкоп, 1976. - С.-3-32.
72. Меретуков, К.Х. О переходе наречия в послелог в адыгейском языке /К.Х.Меретуков //Актуальные проблемы общей и адыгской филологии. - Майкоп, 1999. - С.56-59.
73. Меретуков, К.Х. Служебные части речи в адыгейском языке /К.Х.Меретуков //Ученые записки АНИИ.- Майкоп, 1966, Т.5. - С.98-128.
74. Меретуков, К.Х. Грамматические способы связи в адыгейском языке (к проблеме служебных частей речи в адыгейском языке /К.Х.Меретуков //Ученые записки АНИИ. Т.14. - Майкоп, 1972. - С.3-16.
75. Меретуков, К.Х. Обращение /К.Х.Меретуков //Сборник статей по синтаксису адыгейского языка. - Майкоп, 1973. - С.173-184.

76. Меретуков, К.Х. Категория лица и числа как выразители синтаксических отношений в адыгских языках /К.Х. Меретуков //Ученые записки АНИИ. Т.14 -Майкоп. - С.68-102.
77. Мурад, Г.А. Полисемия и омонимия и их лексикографическая разработка в адыгейском языкознании /Г.А. Мурад. - Майкоп, 2002. - 89с.
78. Мухамеджанов, Ю.А. Будущие времена в адыгейском языке /Ю.А.Мухамеджанов // Ученые записки АНИИ. Т.2.- Майкоп, 1963. - С.124-131.
79. Мухамеджанов, Ю.А. Из истории изучения глагольных времен в адыгейском языке /Ю.А.Мухамеджанов //Ученые записки АНИИ. Т.2. - Майкоп, 1963. - С.166-179.
80. Мухамеджанов, Ю. К вопросу о категории глагола в адыгейском языке/Ю.А.Мухамеджанов //Ученые записки АНИИ. Т.12 - Майкоп, 1971. - С.213-223.
81. Мухамеджанов, Ю.А. Прошедшие времена и аорист адыгейского глагола /Ю.А.Мухамеджанов// Ученые записки АНИИ. Т.5. - Краснодар – Майкоп, 1966. - С.66-94.
82. Набокова, Н.М. Об управлении в адыгейском языке /Н.М.Набокова //Сборник статей по синтаксису адыгейского языка. - Майкоп, 1973. - С.68-102.
83. Набокова, Н.М. Управление в адыгских языках /Н.М.Набокова //Ученые записки АНИИ. Т.14. - Майкоп, 1972. -С.158-189.
84. Набокова, Н.М. О примыкании в адыгских языках /Н.М.Набокова //Строение предложения в адыгейском языке. - Майкоп, 1976. -С.106-113.
85. Набэкьо, Н.М. Гущы1элъык1охэр /Н.М.Набэкьо //Адыгейская филология. Выпуск 3. - Краснодар, 1969. - Н.79-85.
86. Рогава, Г.В. Грамматика адыгейского языка /Г.В.Рогава, З.И.Керашева. - Краснодар – Майкоп, 1966. - 462с.
87. Рогава, Г.В. Структура статических глаголов в абхазо-адыгских языках /Г.В.Рогава //Материалы шестой региональной научной сессии по историко-

- сравнительному изучению иберийско-кавказских языков. – Майкоп, 1980. - С.22.
88. Рогава, Г.В. К вопросу о глагольной морфеме щы//шъы- в адыгских языках /Г.В.Рогава //Система провербов и послелогов в иберийско-кавказских языках. - Черкесск, 1983. - С.14-19.
89. Рогава, Г.В. Динамические и статические глаголы в адыгских языках /Г.В.Рогава //ЕИКЯ. - Тбилиси, 1956. - С.459-531.
90. Проблемы грамматики и лексики адыгских языков. - Нальчик, 1983. - 190 с.
91. Система провербов и послелогов в иберийско-кавказских языках. - Черкесск, 1983. - 288с.
92. Тхаркахо, Ю.А. О понятиях «однородные члены предложения» и «обобщающее слово» (на материале адыгейского языка) /Ю.А.Тхаркахо //Строение предложения в адыгейском языке. - Майкоп, 1976. - С.55-63.
93. Тхаркахо, Ю.А. Присоединительные конструкции и их стилистические функции /Ю.А.Тхаркахо //Сборник статей по синтаксису адыгейского языка. - Майкоп, 1973. - С.166-173.
94. Тхаркахо, Ю.А. О месте обращения в контексте /Ю.А.Тхаркахо //Строение предложения в адыгейском языке. - Майкоп, 1976. - С.55-62.
95. Тхаркахо, Ю.А. Очерки по грамматической стилистике адыгейского языка /Ю.А.Тхаркахо. - Майкоп, 1990. -188с.
96. Тхаркахо, Ю.А. О стилистической маркированности способов выражения отрицания в финитных и инфинитных глаголах адыгейского языка /Ю.А.Тхаркахо //Материалы шестой региональной научной сессии по историко-сравнительному изучению иберийско-кавказских языков. - Майкоп, 1980. - С.143-148.
97. Шаов, А.А. Категория наклонения в адыгейском языке /А.А.Шаов //Адыгейская филология. - Краснодар, 1965. -С.93-114..
98. Шаов, А.А. О месте категории наклонения в адыгейском языке А.А.Шаов //Адыгейская филология. - Краснодар, 1965. - С. 162-171.

99. Шаов, А.А. Наречие как часть речи в адыгейском языке / А.А. Шаов, А.А.Калашаова. - Майкоп, 2002. - 103с.
100. Шхалахова, Р.А. Имя прилагательное как лексико-грамматический разряд слов в адыгейском языке /Р.А.Шхалахова. - Майкоп, 2005. -С.5-76.
101. Шхалахова, С.Г. Главные члены предложения и способы их выражения в адыгейском языке: автореф. дис. канд. филол. наук /С.Г.Шхалахова. - Нальчик, 2004.
102. Шхапацева, М.Х. Типология односоставных предложений в русском и адыгейском языках /М.Х.Шхапацева //Вопросы адыгейского языкознания. Вып.2.- Майкоп, 1982. - С.36-50.
103. Шхапацева, М.Х. Словосочетание в адыгейском языке /М.Х.Шхапацева //Адыгейская филология. Вып.6. - Майкоп, 1974. -С.3-12.
104. Чикобава, А.С. К вопросу о переходности глагола как морфологической категории глагола /А.С.Чикобава //Материалы шестой региональной научной сессии по историко-сравнительному изучению иберийско-кавказских языков. - Майкоп, 1980. - С.7-16.
105. Шъаукъо, А. А. Адыгабзэм иморфологиэ /А.А. Шъаукъо. - Мыекъуапэ, 1983. - 124с.
106. Яковлев, Н.Ф. Грамматика адыгейского литературного языка /Н.Ф.Яковлев, Д.А.Ашхамаф. - М.Л.: 1941. - 463с.

